

Yayın ilkeleri, izinler ve abonelik hakkında ayrıntılı bilgi:

E-mail: bilgi@uidergisi.com

Web: www.uidergisi.com

Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Demokratik Konsolidasyon Sorunu: Teorik Bir Çerçeve Anlayışı

Birol Akgün ve M. Cüneyt ÖZŞAHİN*

Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

* Arş. Gör., Selçuk Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

Bu makaleye atıf için: Akgün, Birol ve M. Cüneyt Özşahin, “Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Demokratik Konsolidasyon Sorunu: Teorik Bir Çerçeve Anlayışı”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 28 (Kış 2011), s. 31-57.

Bu makalenin tüm hakları Uluslararası İlişkiler Konseyi Derneği'ne aittir. Önceden yazılı izin alınmadan hiç bir iletişim, kopyalama ya da yayın sistemi kullanılarak yeniden yayımlanamaz, çoğaltılamaz, dağıtılamaz, satılamaz veya herhangi bir şekilde kamunun ücretli/ücretsiz kullanımına sunulamaz. Akademik ve haber amaçlı kısa alıntılar bu kuralın dışındadır.

Aksi belirtilmediği sürece *Uluslararası İlişkiler*'de yayınlanan yazılarda belirtilen fikirler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Soğuk Savaş Sonrası Dünyada Demokratik Konsolidasyon Sorunu: Teorik Bir Çerçeve Arayışı

Birol AKGÜN ve M. Cüneyt ÖZŞAHİN

ÖZET

Uluslararası barışın tesis edilmesinden, ekonomik refah düzeyinin artırılmasına kadar pek çok konuda ülkelerin sahip oldukları siyasi rejimlerin belirgin bir etkiye sahip olduğu tezi geniş kabul görmektedir. Bu çerçevede, özellikle küresel sorunların üstesinden gelinmesinde siyasal bir rejim olarak demokrasinin oynadığı hayati rol literatürde yaygın bir biçimde tartışılmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dünyada demokrasinin küresel yayılımına ilişkin oluşan iyimserliğe karşın, bugün demokratik geçişlerini tamamlamış pek çok ülke kırılganlıkları ve yetersizlikleri nedeniyle konsolide demokrasiler olmanın çok uzağındadır. Tam anlamıyla otoriter olarak sınıflandırılmamakla birlikte, liberal demokrasi tanımının da gerisinde kalan bu siyasal rejimler demokrasi teorisyenlerinin gündemini meşgul etmektedir. Bu çalışmada siyasal gelişme literatüründe geniş yer tutan ve demokratik konsolidasyonun şartlarını açıklığa kavuşturmayı amaçlayan üç farklı makro kuram incelenmiştir. Bunlar sırasıyla kurumsal yaklaşım, sosyo ekonomik gelişme modeli ve siyasal kültür kuramıdır. Ayrıca ülkelerin demokratik konsolidasyon süreci üzerindeki etkisi gün geçtikçe daha çok hissedilen uluslararası faktörler de *dördüncü* bir değişken olarak analize dahil edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Demokrasi Teorisi, Soğuk Savaş Sonrası Rejimler, Demokratik Konsolidasyon, Ara Rejimler, Demokratik Konsolidasyon Kuramları.

The Question of Democratic Consolidation in the Post Cold War World: In Search of a Theoretical Framework

ABSTRACT

It has been widely accepted that political regimes have a positive impact on various issues, from the establishment of international peace to the creation of economic welfare. Within this framework, the crucial role democracy plays as a political regime in overcoming the global problems has been studied extensively. However, despite the optimism about the global diffusion of democracy in the post Cold War World, today numerous countries which finalized their democratic transition are far away from being consolidated democracies due to their fragilities and deficiencies. These regimes, which cannot be classified as full-fledged autocracies but fall far short of the standard definition of liberal democracy, have been occupying the agenda of democracy theorists. In this study, we explore *three* macro theories frequently emphasized in the literature to understand the conditions of democratic consolidation: Institutional approach, socio-economic models and cultural theories. In addition, international factors, which have recently become more and more noticeable, are included in this analysis as a *fourth* variable.

Keywords: Democratic Theory, Post Cold War Regimes, Democratic Consolidation, Regimes in Between, Theories of Democratic Consolidation.

* Birol Akgün, Prof. Dr., Uluslararası İlişkiler Bölümü, İİBF, Selçuk Üniversitesi, Konya. E-posta: bakgun@selcuk.edu.tr. M. Cüneyt Özşahin, Araştırma Görevlisi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, İİBF, Selçuk Üniversitesi, Konya. E-posta: ozsahin@selcuk.edu.tr.

Giriş

Bugün az gelişmişlikten, bürokratik yetersizliklere ve insan hakları ihlallerine kadar geniş bir yelpazede sıralanan pek çok sorunun üstesinden gelinmesinde demokrasinin -dolayısıyla demokratikleşmenin- ne denli kilit bir rol üstlendiği sıklıkla vurgulanmaktadır.¹ Pek çok devletin iç politikada karşılaştığı söz konusu marazların giderilmesinde olduğu kadar uluslararası ihtilafların çözülmesine yönelik olarak da demokrasi yine önemli bir değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki Kant'çı bir okuma çevresinde temellendirilmiş geniş bir külliyat *uluslararası barışın* temininde demokrasinin üstlenmiş olduğu rolün altını çizmektedir.² Demokrasinin böylesine yaygın bir kitlesel destek bulmasında söz konusu "araşsal" nedenlerin yanı sıra, tek meşru yönetim biçimi olduğuna dair "içkin/normatif" bir inancın etkisinden bahsetmek de mümkündür.³ Başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere, pek çok ülke için demokratik geçiş ve konsolidasyon imkanlarının bu denli yoğun bir biçimde araştırılmasının altında yatan temel motivasyon da demokrasiye atfedilen bu ikili işlevden kaynaklanmaktadır.

Bu anlamda Soğuk Savaş'ın sona ermesinin demokratikleşmeye yönelik büyük bir fırsat olarak değerlendirildiğini ve liberal demokrasinin dünyanın geri kalanı için de tek geçerli seçenek haline geleceğine dönük umutları arttırdığını söylemek yanlış olmaz.⁴ Ancak demokrasi ve demokratikleşme merkezli söz konusu iyimser havanın özensizce -belki de biraz acemice- hazırlanmış bir kurgu olduğunun anlaşılması pek de da uzun sürmemiştir.⁵ Zira çatışmanın ortadan kalktığı, liberal demokrasilerden müteşekkil bir

¹ Bruce Bueno de Mesquita et al., "Political Competition and Economic Growth", *Journal of Democracy*, Cilt 12, No 1, 2001, s. 58-72; G.R Montinola ve R.W. Jackman, "Sources of Corruption: A Cross-National Study", *British Journal of Political Science*, Cilt 32, No 1, 2002, s. 147-170; Christian Davenport ve David A. Armstrong, "Democracy and the Violations of Human Rights: A Statistical Analysis from 1976 to 1996", *American Journal of Political Science*, Cilt 48, No 3, 2004, s. 538-554.

² Michael W. Doyle, "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs*, Cilt 12, No 3, 1983, s. 205-235; John R. Oneal ve Bruce Russett, "The Kantian Peace: The Pacific Benefits of Democracy, Interdependence, and International Organizations", *World Politics*, Cilt 52, No 1, 1999, s. 1-37; James Lee Ray, "Does Democracy Cause Peace?", *Annual Review of Political Science*, F Cilt 1, 1998, s. 27-46.

³ Bu bağlamda "araşsal" ve "içkin/normatif" demokrasi yaklaşımları için bkz. Michael Bratton ve Robert Mattes, "Support for Democracy in Africa: Intrinsic or Instrumental?", *British Journal of Political Science*, Cilt 31, No 3, 2001, s. 447-474; Rodolfo Sarsfield ve Fabián Echeagaray, "Looking Behind The Window: Measuring Instrumental And Normative Reasoning In Support For Democracy", *Afrobarometer Working Papers*, No 97, 2008, s.1-21.

⁴ Böylesi bir değerlendirme belki de en açık biçimde Fukuyama'nın tezlerinde kristalize olmaktadır. Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, New York, Free Press, 1992.

⁵ Ali Resul Usul, "Demokratikleşme Çalışmalarının Serüveni: Endişe, Coşku ve Kötümserlik", Serap Yazıcı, Kemal Gözler, Fuat Keyman (der.), *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan*, Cilt 1, Yetkin Basımevi, Ankara 2008, s.482-487; Ersin Kalaycıoğlu, "Türkiye'de Siyasal Kültür ve Demokrasi", Ergun Özbudun, Ersin Kalaycıoğlu ve Levent Köker (der.), *Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür*, Ankara, TDV, 1995, s. 43-44.

yarı cennet tahayyülünün pek çok ülkenin karşı karşıya kaldığı “suç”, “hastalık”, “kıtlık” ve “nüfus artışı” gibi somut sorunlarla yerle bir olması bir yana⁶; Rusya ve Çin gibi liberal demokratik modeli reddeden ülkelerin küresel hegemonya mücadelesinde hissedilmeye başlanan baskın etkisi, aslında tarihin sonlanmaktan çok uzak olduğunu-sarsıcı da olsa- bizlere yeniden hatırlattı.⁷ Ayrıca demokratik geçişlerini tamamlamış ülkelerin dahi yerleşik liberal demokrasilerin pek çok anlamda gerisinde bulunmaları ve kırılğanlıkları, demokratikleşme sorunsalının düşünüldüğünden çok daha karmaşık olduğunu gözler önüne serdi.⁸ Öyle ki demokrasi kuramcıları 1990’larla birlikte⁹ demokrasi veya otokrasi tipolojilerinden hiç birine tam anlamıyla uymayan bu ara rejimlerin konsolidasyon imkanlarını hararetle tartışmaya başladı.¹⁰ Şüphesiz tüm bu gelişmeler aynı zamanda demokratik konsolidasyon olgusunu anlamaya/anlamlandırmaya dönük muhtelif kuramsal çerçevelerin tesisini de beraberinde getirdi.

Yapılan bu çalışmada demokrasinin tarihi, tasnifi ve demokrasi merkezli çalışmaların siyasallaşmasına dair giriş niteliğindeki kısa bir değerlendirmenin ardından, demokrasi literatüründe son yıllarda giderek önem kazanan *demokratik konsolidasyon* olgusu tartışmaya açılacaktır. Bu çerçevede demokratik konsolidasyon, ilgili literatür de dikkate alınarak (i)kurumsal, (ii)sosyo-ekonomik ve (iii)kültürel kuramlar biçiminde tasnif edilen üç başlık altında analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu üç makro perspektifin yanı sıra, demokratik konsolidasyon açısından tayin edici bir rol oynadığı düşünülen *uluslararası* faktörlerin etkisi de *dördüncü* bir perspektif olarak yapılan bu analize dahil edilecektir.

Karşılaştırmalı siyaset bağlamında siyasal gelişmenin (*political development*) bir alt başlığı olarak düşünülen demokratikleşme olgusu, bu analiz çerçevesinde normatif -olması gereken- değil; realist bir perspektiften, yani mevcut demokrasiler üzerinden okunmaya gayret edilmiştir. Ayrıca bu çalışma, kuramsal/ampirik yönü ağır basan bir araştırma

⁶ Robert D. Kaplan, “The Coming Anarchy: How Scarcity, Crime, Overpopulation, Tribalism, and Disease are Rapidly Destroying the Social Fabric of Our Planet”, *Atlantic Monthly*, Cilt 273, No 2, 1994, s. 44-76, Yine Fukuyama-Kaplan dikatomisi çerçevesinde kurulan paralel bir değerlendirme için bkz. Peter G. Laurens, “Review of ‘Contemporary Turkish Politics: Challenges to Democratic Consolidation’ by Ergun Özbudun”, *Journal of International Affairs*, 2000, Cilt 54, No 1, s.322-323.

⁷ Robert Kagan, *The Return of History and the End of Dreams*, New York, Alfred A. Knopf, 2008, s. 53-80. Kagan merkezli benzer bir değerlendirme için bkz. Birol Akgün, “Türkiye’de Devletçi Siyasal Kültür ve Demokratik Konsolidasyon Sorunu”, *Demokrasi Platformu*, Yıl 4, Sayı 14, 2008, s. 2-3.

⁸ Usul, “Demokratikleşme Çalışmalarının Serüveni”, s.482-483.; Aurel Croissant ve Wolfgang Merkel, “Introduction: Democratization in the Early Twenty- First Century”, *Democratization*, Cilt 11, No 5, 2004, s.1-2; Pippa Norris, “Introduction: The Growth of Critical Citizens?”, Pippa Norris (der.), *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*, Oxford University Press, Oxford, 1999, s. 7; Thomas Carothers, “The End of the Transition Paradigm”, *Journal of Democracy*, Cilt 13, No 1, 2002, s. 5-21.

⁹ Ergun Özbudun, “Turkey: How Far from Consolidation?”, *Journal of Democracy*, Cilt 7, No 3, 1996, s. 123.

¹⁰ Carothers, “The End of the Transition Paradigm”, s. 9; Croissant ve Merkel, “Introduction: Democratization in the Early Twenty- First Century”, s.1-2; David Collier ve Steven Levitsky, “Research Note: Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research”, *World Politics*, Cilt 49, No 3, 1997, s. 430-451.

olmaktan çok mevcut literatürü merkez alan gösterimci (*demonstrative*) diyebileceğimiz bir okumayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, eldeki çalışmanın Türkiye'deki siyaset bilimi literatüründe çok fazla yer bul(a)mayan demokratik konsolidasyon teorisine ilişkin tartışmaları ve bunun uluslararası ilişkilere yönelik yansımalarını da içeren bir değerlendirme olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.

Demokrasinin Serüveni: Tarihi, Tasnifi ve Siyasallaşması

Şüphesiz demokrasinin tarihsel kök(en)lerini araştırmak modern demokrasinin bugününün kavranmasını da kolaylaştıracaktır. Ancak burada demokrasinin yol haritasını araştırmak gibi daha kapsamlı bir çalışmanın konusunu teşkil edecek *soykütüksel*¹¹ bir analizden ziyade, kavramın tarihsel uğraklarına kısa da olsa değinmekle yetinilmiştir. Etimolojik olarak “*demos*” (halk) ve “*kratos*” (yönetim) sözcüklerinin bir araya gelmesiyle oluşan¹² ve köken itibarıyla Yunanca bir kelime olan demokrasi; olumsuz (*pejoratif*) bir içerikle de olsa Platon ve Aristoteles'in siyasal rejim tasniflerinde zikredilen kategorilerden biri olmuştur.¹³ *Eklesia* olarak adlandırılan meclisler vasıtasıyla yurttaşlara katılım hakkı tanıyan Antik Yunan demokrasisi¹⁴, MÖ V. yüzyılda -Perikles döneminde¹⁵- altın devrini yaşar ve ideal formuna kavuşur.¹⁶ Antik Yunan'da doğrudan demokrasi biçiminde tezahür eden demokrasinin serüveni Yunan yarımadasında son bulmayacak, farklı pek çok coğrafyaya nüfuz edebilecek denli uzun ömürlü olacaktır.

Roma döneminde imparatorluğun cumhuriyetçi (*republican*) geleneği¹⁷ içerisinde bulabileceğimiz demokrasi *ideası* ve *demokratik yönetim prensibi*; *Magna Carta*'dan İngiliz, Amerikan ve Fransız devrimlerine uzanan bir dizi gelişmeyle beraber, doğrudan katılımı öngören klasik Yunan demokrasisinden temsil ilkesini esas alan modern demokrasiye doğru evrilmiştir.¹⁸ Ancak burada unutulmaması gereken şey, demokrasiye yönelik

¹¹ Soykütüksel bir analiz için bkz. Nadia Urbanati, *Representative Democracy: Principles & Genealogy*, Chicago, The University of Chicago Press, 2006

¹² Andrew Heywood, *Political Ideologies: An Introduction*, London, Macmillan Press, 1998, s. 42; Bican Şahin, “Liberal Demokrasi'nin Temelleri”, Bican Şahin (der.), *Demokrasi Teorisinde Güncel Tartışmalar*, Ankara, Orion Kitabevi, 2008, s. 1-2.

¹³ Manfred G. Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, çev. M. Emin Göktaş, Ankara, Vadi Yayınları, 2002, s. 27-28.

¹⁴ Literatürde demokrasinin ilk izlerini eski Yunan coğrafyasının ötesinde arayan kimi çalışmalara da rastlamak mümkündür. Bkz. Eric W. Robinson, *The First Democracies: Early Popular Government Outside Athens*, Historia Einzelschriften 107, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 1997, s.16-25.

¹⁵ Perikles reformları için bkz. Donald Kagan, *Pericles of Athens and the Birth of Democracy*, New York, The Free Press, 1991.

¹⁶ Şahin, “Liberal Demokrasinin Temelleri”, s. 1-3. Antik Yunan'da erken demokrasi'nin ilk izlerini MÖ VI. yüzyılın ilk yarısına; Solon ve takiben Cleisthenes reformlarına kadar sürmek mümkündür. Solon ve Cleisthenes için bkz. Anthony Arblaster, *Democracy*, Philedelpia, Open University Press, 2002, s. 26.

¹⁷ Bernard Crick, *Democracy: A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press, 2002, s. 24-31.

¹⁸ Amartya Sen, “Democracy as a Universal Value”, *Journal of Democracy*, Cilt 10, No 3, 1999, s. 4; Patrick H. O'Neil, *Essentials of Comparative Politics*, W.W. Norton and Company, New York, 2010, s. 111-114.

“kesin bir başlangıç” aramak gibi “dogmatik” bir tavır içerisinde girmenin çok da anlamlı olmayacağıdır.¹⁹ Her ne kadar temsili demokrasinin miladı olarak Aydınlanma çağı - XVIII. yüzyıl- kabul edilse de²⁰, “modern demokrasinin” bir dizi tarihsel olayın birikimsel etkisiyle tedrici biçimde şekillendiğini ifade etmek daha doğrudur.

Genellikle İngiltere’de kral ve derebeyleri arasında imzalanan ve farklı toplumsal güçler arasında sağlanan siyasal bir denge olarak okunabilecek 1215 tarihli Büyük Özgürlükler Sözleşmesi (*Magna Carta Libertatum*) demokratik düşünce ve politikada önem arz eden *erken* bir kırılma noktası olarak değerlendirilir.²¹ Ancak demokrasi kuramcıları modern demokrasinin gerçek başlangıç noktası olarak, ayrıcalıklı bir kesime sınırlı özgürlükler tanıyan Magna Carta’nın çok sonrasını işaret etmektedirler. Öyle ki, Arblaster modern demokrasinin ilk izlerini Magna Carta’ya kadar uzatılabilecek, farklı toplumsal sınıfların sınırlı da olsa “temsil” edilmesine izin veren feodal geleneğin/hukukun yanı sıra XVI. yüzyıldan itibaren Protestanların yükselen “eşitlikçi” eğilimlerinde de aramak gerektiğini savlar.²² XVII. yüzyılda mutlak monarşinin “meşruti monarşiye” evrilmesine vesile olan İngiliz Devrimi ise demokrasinin serüveninde bir diğer kritik kavşak olarak değerlendirilmektedir.²³ Huntington da farklı bir çerçevede de olsa modern demokrasinin kökenlerini “kabile”, “köy” veya “şehir devleti” gibi farklı siyasal ve mekânsal formların sönümlenmeye yüz tuttuğu ve modern “ulus devletlerin” yükseldiği XVII. yüzyılın ilk yarısına tarihlemektedir.²⁴

Farklı zaman dilimlerini işaret eden tüm bu argümanlara karşın “*Ancien Régime*”i sonlandıran ve *yurttaşlık* olgusunu siyaset terminolojisine armağan eden Fransız ve Amerikan devrimlerinin yüzyılı -XVIII. yüzyıl- literatürde genellikle modern demokrasinin başlangıcında bir milat olarak kabul edilmektedir.²⁵ Demokrasi asıl hüviyetini, XIX. yüzyıldan itibaren “Kuzey Amerika ve Avrupa’da” vatandaşlık kapsamının genişlemesi ve demokrasinin kitleleşmesi²⁶; XX. yüzyılda ise pek çok coğrafyayı kapsayacak biçimde “normal bir yönetim formuna” dönüşmesiyle kazanacaktır.²⁷

¹⁹ Arblaster, *Democracy*, s. 26.

²⁰ Hamit Emrah Beriş, “*Teori ve Pratikte Demokrasi: Tarihsel ve Siyasal Gelişim*”, Tevfik Erdem (der.), *Feodaliteden Küreselleşmeye: Temel Kavramlar ve Süreçler*, Ankara, Lotus Yayınevi, 2006, s. 79.

²¹ Charles Hauss, *Domestic Responses to the Global Challenges*, 4th edition, Belmont, CA, Thomson-Wadsworth, 2003, s.46.

²² Arblaster, *Democracy*, s. 26-27 ve 32-33.

²³ Leslie Lipson, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Ankara, A.Ü.H.F. Yayınları, 1978, s. 290-291 aktaran Beriş, “Teori ve Pratikte Demokrasi”, s. 79; Samuel Huntington, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press, Norman, 1993, s. 13.

²⁴ Huntington, *The Third Wave*, s.13.

²⁵ Charles Tilly, *Democracy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002, s. 28; Beriş, “Teori ve Pratikte Demokrasi”, s. 79.

²⁶ Amartya Sen, “Democracy as a Universal Value”, s. 4; Tilly’ye göre ise sözkonusu genişleme vatandaşlığın kadınları da içerecek biçimde yeniden tanımlanmasıyla birlikte bir yüzyıl sonra - XX. yüzyılda- gerçekleşir. Bkz. Tilly, *Ibid.*, s.28.

²⁷ Sen, “Democracy as a Universal Value”, s. 4; Manfred G. Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, çev. M. Emin Göktaş, Ankara, Vadi Yayınları, 2002, s. 113-115.

Temelde Batı Avrupa'da yaşanan özgün tarihsel gelişmeler neticesinde vücut bulan ve zaman içinde farklı coğrafyalara nüfuz edecek olan demokrasinin bu uzun serüveninde iniş ve çıkışlar da hiç eksik olmamıştır. Zira demokrasinin küresel bir fenomen halini alma sürecinin bu anlamda XIX. yüzyılın ilk yarısındaki ilk demokrasi dalgası ile başlayan *üç büyük demokrasi dalgası* ve demokratik gerilemelere neden olan *iki ters dalga* (*reverse waves*) şeklinde cereyan ettiği iddia edilmiştir.²⁸ Huntington'ın üç dalga anolojisi bağlamında kurguladığı söz konusu kronolojisinin yanı sıra, değişik demokrasi tanımları çerçevesinde ortaya konulan farklı zaman dilimleri ve ülke kümülasyonlarını barındıran muhtelif kronojilerden de bahsedilebilir. Fukuyama'nın 1790'lardan başlayarak 1990'lara kadar uzanan liberal demokrasileri esas aldığı kronoloji veya Vanhanen'in kendine özgü demokrasi tanımına istinaden 1850'lerde başlattığı kronoloji, bu bağlamda değerlendirilebilecek örneklerden yalnızca birkaçıdır.²⁹

Demokrasinin tarihi seyri kadar siyasal bir rejim olarak demokrasiyi ve demokratikleşme sorunsalını anlamlandırmaya dönük akademi bünyesinde ve dışında pek çok girişimden de bahsedilebilir. Her ne kadar demokrasiye yönelik ilginin Aristoteles'den Montesquie'ye, Tocqueville'den J. S. Mill'e ve hatta Marx'a kadar uzanabileceğini ve söz konusu isimlerden her birinin kendilerine ait *özgün* demokrasi anlayışlarına sahip olduklarını söylemek mümkünse de³⁰, demokrasinin ve demokratikleşmenin bu çalışmanın da kuramsal eksenini teşkil eden karşılaştırmalı siyaset ve siyasal gelişme çalışmalarının bir inceleme alanı olarak ampirik bir çerçevede değerlendirilmesi görece daha sonraki yıllarda gerçekleşmiştir. Bu anlamda demokrasinin siyasal rejimler bağlamında sistematik bir biçimde incelenmeye başlanması modernleşme kuramının çizdiği epistemolojik çerçeveden "batı dışı" ve (veya) "gelişmekte olan" dünyayı okuma gayretinde olan karşılaştırmalı siyaset bilimciler eliyle olmuştur.³¹ "1950'lerin sonu 1960'ların başlarında" Soğuk Savaş'la beraber ortaya çıkan uluslararası sistemin karmaşık yapısını anlamaya/dönüştürmeye yönelik kaygılar karşılaştırmalı siyaset kadar; Gabriel Almond, Sidney Verba, Seymour Martin Lipset, Daniel Lerner, Karl Deutsch ve Lucien Pye gibi *modernleşme kuramcılarını*³² bünyesinde barındıran "siyasal gelişme" literatürüne de saygınlık kazandırmıştır.³³

²⁸ Huntington, *The Third Wave*, s. 16. Demokrasi dalgalarına ilişkin bkz. Huntington, *The Third Wave*, s. 16-26; Akgün, "Türkiye'de Devletçi Siyasal Kültür ve Demokratik Konsolidasyon Sorunu", s. 6.

²⁹ Steve Muhlberger, "Chronology of Modern Democracy Five Different Views", <http://www.nipissingu.ca/departement/history/MUHLBERGER/histdem/chronpag.htm> (Erişim Tarihi 25 Aralık 2009).

³⁰ Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, s. 25.

³¹ Frances Hagopian, "Political Development, Revisited", *Comparative Political Studies*, Cilt 33, No 6-7, 2000, s. 881; Howard J. Wiarda, "Is Comparative Politics Dead? Rethinking the Field in the Post-Cold War Era", *Third World Quarterly*, Cilt 19, No 5, 1998, s. 937; O'Neil, *Essentials of Comparative Politics*, s. 9; Mattei Dogan ve Dominique Pelassy, *How to Compare Nations: Strategies In Comparative Politics*, Chatham, NJ, Chatham House, 1984, s. 157.

³² Siyasal gelişme literatürü -dolayısıyla demokrasi kuramları- için önem arz eden söz konusu isimler ve çalışmaları için bkz. Yeşim Arat, "Democracy and Economic Development: Modernization Theory Revisited", *Comparative Politics*, Cilt 21, No 1, 1988, s. 21-22. Demokrasi yazını ve modernleşme kuramları arasındaki bağlantıya dair bkz. Francis Fukuyama, "Confucianism and Democracy", *Journal of Democracy*, Cilt 6, No 2, 1995, s. 21-23; Hagopian, "Political Development, Revisited", s. 893.

³³ Usul, "Demokratikleşme Çalışmalarının Serüveni", s.479; O'Neil, *Essentials of Comparative Politics*, s. 9; Wiarda, "Is Comparative Politics Dead?", s. 936-937; Robert C. Bartlett, "On The Decline of Contemporary Political Development Studies", *The Review of Politics*, Cilt 58, No 2, 1996, s. 269-270.

Ancak burada bir parantez açılarak, demokrasi/demokratikleşme sorunsalının siyasal gelişme literatürü çerçevesinde resmedilen ve genellikle gelişmekte olan/ az gelişmiş ülkeleri merkez alan “demokratikleşme çalışmaları”³⁴ dışında da siyaset kuramı içerisinde kendisine yer bulduğu ifade edilmelidir. Bu bağlamda başta “diyalojik”, “müzakereci” ve “radikal” demokrasi yaklaşımları olmak üzere, ana akım (*mainstream*) demokrasi/demokratikleşme kuramlarının dışındaki muhtelif normatif kuramlarca liberal demokrasilere dönük kapsamlı eleştiriler geliştirildiği ve yine mevcut kuramların ontolojik ve epistemolojik yetersizliklerine ilişkin ciddi felsefi tartışmaların yapıldığı gözden kaçırılmamalıdır.³⁵ Söz konusu normatif yaklaşımlar bir kenara bırakılacak olursa, karşılaştırmalı siyasetin davranışsalı dokusuna da uygunluğu itibarıyla³⁶ açıklayıcı nitelikteki -ampirik- realist demokrasi kuramlarının³⁷, özellikle de ana akım siyaset bilimi içerisinde belirgin bir yer edindiğini söylemek yanlış olmaz.³⁸ Söz konusu -realist- ekol çerçevesinde oluşturulan veri setlerinde, dolayısıyla yapılan kantitatif analizlerde demokrasinin ne şekilde “kavramsallaştırılması” (*concept formation*) ve “işlevselleştirilmesi” (*operationalization*) gerektiği sorunsalları da ayrıca önem kazanmıştır.³⁹

Bugün demokrasinin yasal düzenlemeleri dikkate alan “anayasal” (*constitutional*); demokratik rejimin bireyler üzerinde doğurmuş olduğu etkiye odaklanan “sonuç merkezli substantif” (*substantive*); demokrasinin olmazsa olmazı olan seçimleri esas alan “prosedürel” (*procedural*) ve katılım, eşit oy, siyasal sürece ilişkin bilgi edinme gibi bir dizi unsuru kapsayan “süreç yönelimli” (*process oriented*) gibi farklı parametreler dikkate alınarak oluşturulmuş pek çok tanımı bulunmaktadır.⁴⁰ Ayrıca *içerik* temelinde tesis edilen söz konusu tasnifle ilintili olarak demokrasi olgusunun *kapsamı* göz önüne alınarak oluşturulmuş seçim odaklı minimalist⁴¹ ve daha geniş ve nitelikli bir demokrasi çerçevesi çizen maksimalist demokrasi tanımları da mevcuttur.⁴² Kabaca *minimalist demokrasi*⁴³, *demokrasinin prosedürel olarak işleyip işlemediğine yoğunlaşmakta iken, maksimalist demokrasi sivil ve siyasal hak ve özgürlüklerin ne derece realize edilebildiğini dikkate alan sonuç merkezli bir çerçevede demokrasiyi tanımlamaktadır.*⁴⁴

³⁴ Soğuk Savaş sonrası siyasal gelişme literatürü çerçevesinde gelişen bu yeni alan Usul tarafından “Demokrasi Çalışmaları” olarak isimlendirilmektedir. bkz. Usul, *Ibid.*, s.478-479.

³⁵ Söz konusu kuramlar için bkz. Beriş, “Teori ve Pratikte Demokrasi”, s. 79. Levent Köker, “Kimlik Meşruluk ve Demokrasi: Türkiye’de Yeni Muhafazakâr Kültür Politikasının Eleştirisi”, Ergun Özbudun, Ersin Kalaycıoğlu ve Levent Köker (der.), *Türkiye’de Demokratik Siyasal Kültür*, Türk Demokrasi Vakfı, Ankara, 1995, s. 75-76; Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, s. 14, 21.

³⁶ O’Neil, *Essentials of Comparative Politics*, s. 9.

³⁷ Schmidt, *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, s. 14, 21.

³⁸ Ian Shapiro, *The State of Democratic Theory*, Princeton NJ, Princeton University Press, 2003, s. 51-52.

³⁹ Reşat Bayer ve Michael Bernhard, “The Operationalization of Democracy and the Strength of the Democratic Peace: A Test of the Relative Utility of Scalar and Dichotomous Measures”, *Conflict Management and Peace Science*, Cilt 27, No 1, 2010, s.86, 88-90.

⁴⁰ Tilly, *Democracy*, s. 7-11.

⁴¹ Huntington, *The Third Wave*, s. 6-9.

⁴² Bkz. Larry Diamond, “Defining and Developing Democracy”, Robert Dahl, Ian Shapiro ve Jose Antonio Ceibub(der.), *The Democracy Source Book*, Cambridge, MIT Press, 2003, s. 34-39.

⁴³ Schumpeterci *minimalist demokrasi tanımı “analitik kesinlik” ve “ampirik test edilebilirlik” gibi çok noktada daha işlevsel olmaktadır.* bkz. Huntington, *The Third Wave*, s. 6-7.

⁴⁴ Sangmook Lee, “Democratic Transition and the Consolidation of Democracy in South Korea”, *Taiwan Journal of Democracy*. Cilt 3, No: 1, 2007, s. 103.

Dahl'ın siyaset terminolojisine kazandırdığı ve seçim ekseninde tesis edilen demokrasi tanımına alternatif bir demokrasi biçimi olarak ortaya koyduğu poliarsşi (*polyarchy*) olgusunun da literatürde sıklıkla altının çizildiği ifade edilebilir.⁴⁵ Her ne kadar Dahl, poliarsşi kavramı ile demokrasiyi yalnızca seçimlere endeksli bir kavram olmaktan çıkar- sa da⁴⁶, prosedürel minimalist demokrasi tanımı içerisinde değerlendirilmekten kendisini kurtaramayacaktır.⁴⁷ Dahl'ın çerçevesini poliarsşi kavramıyla çizdiği demokrasi tanımını aşan muhtelif demokrasi tanımları da mevcuttur.

Örneğin; (i) seçilmişlerin, bürokratik veya değil, her hangi bir iç politik aktörden kaynaklanan kısıtlara maruz kalmadan seçimle kazandıkları anayasal haklarını kullanabilmeleri ve (ii) devletlerin herhangi sınır aşan politik ideoloji veya aktörün etki alanına girmeden bağımsız bir biçimde bağlayıcı karar verebilecek otonomiye sahip olmaları Dahl'ın poliarsşi tanımına dâhil edilebilecek ve bu çerçevede kavramın sınırlarını bir adım daha genişleten *iki* koşul olarak değerlendirilmiştir.⁴⁸ Bunun yanı sıra hukuk devletinden, bağımsız yargıya; kültürel, etnik ve dinsel özgürlüklerden, yürütmenin denetimine ve kontrolüne kadar pek çok unsuru içerisinde barındıran "liberal demokrasi" merkezli tartışmalara da rastlamak mümkündür.⁴⁹

İster dar isterse geniş anlamıyla ele alınsın, demokrasi akademide sıklıkla altı çizilen bir araştırma konusu olmasının yanı sıra, karar vericilerce siyasal bir proje olarak da kucaklanacaktır. Öyle ki zaman içinde *söylemsel* bir zemin kazanan demokrasi olgusu akademi ile yine akademik bilgi üretiminin teşvikçisi olan siyasal iktidar arasındaki etkileşim neticesinde mevcut hüviyetini kazanmıştır.⁵⁰ Bu çerçevede, demokratikleşme çalışmaları belki de en belirgin biçimde özgürlük ideali üzerine kurulu *Wilsonyen idealizmin* sıklıkla nüksettiği Amerikan siyaseti açısından belirleyici olacaktır.⁵¹ Amerikan başkanı Kennedy'nin başkanlık konuşması ile başlayan demokrasi nosyonuna dönük ilgi, Carter ve Reagan yönetimlerinde bir dış politika aracı olarak işlev kazanmıştır.⁵² Benzer dış politik eğilim

⁴⁵ Yedi temel vasfı bünyesinde barındıran poliarsşiler; seçilmiş yöneticiler, serbest ve adil seçimler, genel oy, yönetime katılma hakkı, ifade özgürlüğü, alternatif bilgi kaynaklarına ulaşılabilirlik ve kurumsal özerklik olarak sıralanan hak ve özgürlükler çerçevesinde tanımlanmaktadır. Bkz. Robert Dahl, *Democracy and Its Critics*, Yale University Press, New Haven and London, 1989, s. 221.

⁴⁶ Larry Diamond, *Defining and Developing Democracy*, s. 32.

⁴⁷ Philippe C. Schmitter ve Terry Lynn Karl, "What Democracy Is... And Is Not", *Journal of Democracy*, Cilt 2, No 3, 1991, s. 81.

⁴⁸ *Ibid.*, s.81-82.

⁴⁹ Diamond, *Defining and Developing Democracy*, s. 35.

⁵⁰ Köker, "Kimlik Meşruluk ve Demokrasi", s. 75; Thomas Carothers, "The End of the Transition Paradigm", *Journal of Democracy*, Cilt 13, No 1, 2002, s. 5-6.

⁵¹ Hagopian, "Political Development, Revisited", s. 881; G. John Ikenberry, "Why Export Democracy? The Hidden Grand Strategy of American Foreign Policy", *The Wilson Quarterly*, Cilt 23, No 2, 1999, s. 56-65; Nicolas Guilhot, *The Democracy Makers. Human Rights and the Politics of Global Order*, New York, Columbia University Press, 2005, s. 83; Usul, "Demokratikleşme Çalışmalarının Serüveni", s.477.

⁵² Larry Diamond, *The Spirit of Democracy*, New York, Times Books, 2008, s. 1-2; Bu çerçevede 1983 yılında Ronald Reagan iktidarında kurulmuş olan *National Endowment of Democracy* için bkz. Thomas Carothers, "A Quarter-Century of Promoting Democracy", *Journal of Democracy*, Cilt 18, No 4, 2007, s. 112-113.

Clinton ve George W. Bush iktidarlarında da kesintiye uğramaksızın sürdürülmüştür.⁵³ Hatta 11 Eylül olaylarından sonra ABD tarafından ilan edilen küresel terörle mücadele stratejisi çerçevesinde Irak'ın işgalinde ve hemen ardından geliştirilen Büyük Ortadoğu Projesinde (BOP); “demokratikleştirme” ABD'nin güvenlik ve dış politikasını şekillendiren temel bir amaç olarak ifade edilmiştir.⁵⁴ Bugün demokrasinin insanlığın ortak kazancı ve evrensel bir ilke⁵⁵ olduğu konusunda yalnız politikacılar değil, hükümet dışı/hükümetlerarası birçok örgüt de neredeyse görüş birliği içindedir.⁵⁶

Sınıflandırılmayan Rejimler: Demokrasi Literatüründe “Gri Bölgeler” veya Ara Rejimler Sorunsalı

Huntington'ın *demokrasinin üçüncü dalgası* olarak adlandırdığı, Nisan 1974'de Portekiz'de Karanfil devrimi (*Revolução dos Cravos*) ile başlayan ve Latin Amerika, Güney Avrupa, Doğu ve Güney Asya ülkeleri ve Sahra altı Afrika'yı etkisi altına alan en kapsamlı demokratikleşme trendi bugün pek çok demokrasi kuramcısı için özel bir öneme sahiptir.⁵⁷ Zira üçüncü dalga ile birlikte toplam 130 ülkeden 59'u demokratik olarak sınıflandırılmıştır.⁵⁸ Ayrıca üçüncü demokrasi dalgası kendisini önceleyen demokrasi dalgalarının aksine, karşı yönde bir eğilim oluşturan ters bir dalga ile de karşılaşmamıştır.⁵⁹ Demokrasinin söz konusu üçüncü dalgası, yaşanan hızlı küreselleşmenin⁶⁰ ve Sovyetler Birliğinin tarih sahnesinden çekilmesinin de etkisiyle ivme kazanmış ve küresel ölçekte iyimser bir hava oluşmuştur.⁶¹ Kimilerince komünizmin çöküşü ve akabinde pek çok Doğu ve Orta Avrupa ülkesinde cereyan eden hızlı dönüşüm, üçüncü dalganın sonu ve *dördüncü* bir demokrasi dalgasının başlangıcını işaret etmekteydi.⁶²

⁵³ Michael Acuto, “Wilson Victorious? Understanding Democracy Promotion in the Midst of a “Backlash”, *Alternatives*, Cilt 33, No 4, 2008, s. 470-471; Peter H. Liotta ve James F. Miskel, “Dangerous Democracy? American Internationalism and the Greater Near East”, *Orbis*, Cilt 48, No 3, 2004, s. 437-449.

⁵⁴ Birol Akgün, *11 Eylül Sonrasında Dünya, ABD ve Türkiye*, Konya, Tablet Kitabevi, 2006, s.219; Liotta ve Miskel, *Ibid.*, s.437-449; Usul, “Demokratikleşme Çalışmalarının Serüveni”, s.477.

⁵⁵ Demokrasinin evrenselliği ve Batı merkezliliği ekseninde yapılan bir tartışma için bkz. Sen, “Democracy as a Universal Value”, s. 3-17.

⁵⁶ Carothers, “The End of the Transition Paradigm”, s. 6.

⁵⁷ Huntington, *The Third Wave*, s. 3-5; Howard Wiarda, *Introduction to Comparative Politics: Concepts and Processes*, Wadsworth Publishing, Belmont, 1993, s. 83 aktaran Lee, “Democratic Transition and the Consolidation of Democracy in South Korea”, s. 102.

⁵⁸ Huntington, *The Third Wave*, s. 26.

⁵⁹ Jimmy Chia Shin Hsu, “The Public Sphere and Democratic Consolidation in a New Liberal Democracy”, Paper prepared for delivery at the 2008 annual meeting of the American Political Science Association, 28-31 Ağustos 2008, s. 6. Konuya dair -yukarıda sunulandan- farklı bir değerlendirme için bkz. Larry Diamond, “Is the Third Wave Over?”, *Journal of Democracy*, Cilt 7, No 3, 1996, s. 7-19.

⁶⁰ Hagopian, “Political Development, Revisited”, s. 882.

⁶¹ Svetlozar A. Andreev, “Conceptual Definitions and Measurement Indicators of the Quality of Democracy: An Overview”, *European University Institute*. (RSCAS No. 2005/5, 2005), s. 2.

⁶² Michael McFaul, “The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World”, *World Politics*, Cilt 54, No 2, 2002, s. 212-244.

Demokrasi bağlamında tarihsel bir sıkışmışlığa son veren XX. yüzyılın son çeyreğinde peş peşe tecrübe edilen tüm bu gelişmelerin, siyaset bilimi alanında da demokrasi çalışmalarına dönük ilgiyi giderek artırmıştır. Zira birçok otoriter yönetimin demokrasiye ilk adımlarını attıkları bu sancılı süreçte, dönüşmekte olan büyük bir siyasi coğrafya demokrasi kuramcılarını açısından doğal bir test sahası, heyecan veren bir “laboratuvar”⁶³ işlevi görmekteydi. Her ne kadar yaşanan küresel demokratik dönüşüm pek çok ülkeyi içermiş olsa da, yeni demokrasilerin vasıf(sızlık)ları ve “liberal demokrasiler” ile pek çok yeni “seçim demokrasisi” arasındaki kayda değer fark, sürece ilişkin pek çok anomalinin varlığını da gözler önüne serdi.⁶⁴ Ayrıca şahitlik edilen sözkonusu süreçte politik gelişmenin ilerlemesi ve bir o kadar da iyimser bir nitelik arz eden “teleolojik” tabiatının yetersizliği, liberal Batı demokrasilerine benzemesi umulan rejimlerin yarattıkları hayal kırıklıklarıyla da su yüzüne çıktı.⁶⁵ Birçok ülkenin tecrübe ettiği demokratik dönüşümün istikrarı noktasında karşılaşılan sıkıntılar ve mevcut demokrasilerin niteliksizliği, demokratik geçişlerini tamamlamış olan genç demokrasilerin ne derece kırılğan ve yetersiz olduklarının işaretleri olarak değerlendirildi.⁶⁶ Zira geçen zaman yeni demokrasilerin kalıcı olmaktan ne derece uzak olduğunu ve özellikle demokratikleşme yolundaki üçüncü dünya ülkelerinin yaklaşık üçte birinin beş yıl içinde demokratik niteliklerini kaybettiklerini ortaya koydu.⁶⁷ Neticede, demokrasi çalışmaları tam anlamıyla otoriter olarak sınıflandırılmayacak, ancak Batı tarzı liberal demokrasilerden de birçok noktada ayrışan “gri bölgelerde” sıkışmış ara rejimlerin analizi sorunuyla baş başa kaldı.⁶⁸ Bugün demokrasi literatürü içinde 550’nin üzerinde farklı demokrasi sınıflandırması bulunduğu dile getirilmektedir.⁶⁹ Bu çerçevede, delegatif demokrasiler (*delegative democracies*)⁷⁰, melez rejimler (*hybrid regimes*)⁷¹, liberal olmayan

⁶³ Omar Encarnacion, “Beyond Transitions: The Politics of Democratic Consolidation”, *Comparative Politics*, Cilt 32, No 4, 2000, s. 494.

⁶⁴ Larry Diamond, *Developing Democracy: Toward Consolidation*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1989, s. 10 aktaran Richard Rose ve Doh Chull Shin, “Democratization Backwards: The Problem of Third Wave Democracies”, *British Journal of Political Science*, Cilt 31, No 2, 2001, s. 331; Carothers, “The End of the Transition Paradigm”, s. 9.

⁶⁵ Hagopian, “Political Development, Revisited”, s. 882-883.

⁶⁶ Carothers, “The End of the Transition Paradigm”, s. 9; Pippa Norris, “Introduction: The Growth of Critical Citizens?”, Pippa Norris (der.), *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*, Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 7; Sangmook Lee, “Democratic Transition and the Consolidation of Democracy in South Korea”, *Taiwan Journal of Democracy*, Cilt 3, No 1, 2007, s. 105-106.

⁶⁷ Üçüncü Dünya ülkelerine yönelik bu istatistik için bkz. Timothy Power ve Mark Gasiorowski, “Institutional Design and Democratic Consolidation in the Third World”, *Comparative Political Studies*, Cilt 30, No 2, 1997, s. 133.

⁶⁸ Carothers, “The End of the Transition Paradigm”, s. 9.

⁶⁹ David Collier ve Steven Levitsky, “Democracy 'with Adjectives': Finding Conceptual Order in Recent Comparative Research”, *Paper Presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association*, Chicago, 31 Ağustos-3 Eylül 1995 aktaran Andreas Schedler, “What is Democratic Consolidation?”, *Journal of Democracy*, Cilt 9, No 2, 1998, s.93.

⁷⁰ Guillermo O'Donnell, “Delegative Democracy”, *Journal of Democracy*, Cilt 5, No 1, 1994, s. 55-69.

⁷¹ Larry Diamond, “Thinking About Hybrid Regimes”, *Journal of Democracy*, Cilt 13, No 2, 2002, s. 21-35.

demokrasiler (*illiberal democracies*)⁷² ve vesayetçi demokrasiler (*tutelary democracies*)⁷³ gibi farklı isimler çerçevesinde anılan ve belli noksanlıklarla malul⁷⁴ ara rejimlerin tasnifi ve bu rejimlerin konsolide olma imkanları/imkansızlıkları yoğun biçimde tartışıldı.

Demokratik geçişin sonunun ilan edildiği ve demokratik konsolidasyonun olanaklarının araştırıldığı bu yeni dönemde, konuya ilişkin geniş bir külliyat oluşturulduğunu söylemek yanlış olmaz. Bu çerçevede üçüncü demokrasi dalgası ile birlikte otokrasilerin çözülüşü, demokratik dönüşüm ve takiben demokratik konsolidasyon aşamalarının her biri temel araştırma konuları olarak saptanmıştır.⁷⁵ Öyle ki kendi içinde oldukça zengin ve çeşitlenmiş olan demokrasi çalışmaları çerçevesinde değerlendirilebilecek, demokratik dönüşümü temel araştırma konusu olarak saptayan ve “transitoloji” olarak adlandırılan bir “alt disiplinin” yanı sıra, demokrasinin ne ölçüde yerleşmiş ve derinleşmiş olduğu konusuna odaklanan “konsolidoloji” olarak adlandırılabilir ikinci bir “alt disiplinin” mevcudiyetinden de bahsedilebilir.⁷⁶ Demokratik geçişini tamamlamış pek çok ülkenin konsolide ol(a)madığı hatırlanacak olursa; demokratik konsolidasyonunun tanımlanmasının, konsolidasyonun sağlanmasına yönelik kuramsal bir çerçeve çizilmesinin ve konsolidasyon açısından belirleyici değişkenlerin tespit edilmesinin sorunlu demokrasilerin anlaşılması açısından ne denli önemli olduğu daha iyi anlaşılacaktır.

Demokratik Konsolidasyon: Kavramın Sınırlarını Keşfetmek

Demokrasiye geçiş (*transition*) demokratikleşmenin ilk aşamasını, tabir caizse demokrasilerin emekleme safhasını oluşturmakta iken, demokratik konsolidasyon mevcut demokrasilerin “kalitesi” ve “devamlılığına” ilişkin bir olgu olarak değerlendirilebilir.⁷⁷ Örneğin Guillermo O’Donnell, demokratik konsolidasyon sürecini “ikinci dönüşüm” (*second transition*) olarak adlandırmakta sakınca görmeyecektir.⁷⁸ Bu bağlamda demokratikleşme

⁷² Fareed Zakaria, “The Rise of Illiberal Democracy”, *Foreign Affairs*, Cilt 76, No 6, 1997, s. 22-43.

⁷³ Adam Przeworski “Democracy as a contingent outcome of conflicts”, Jon Elster ve Rune Slagstad (der.), *Constitutionalism and Democracy*, Cambridge, Cambridge University Press, 1988, s. 60-61.

⁷⁴ Doh Chull Shin ve Rollin F. Tusalem, “The Cultural and Institutional Dynamics of Global Democratization”, *Taiwan Journal of Democracy*, Cilt 3, No 1, 2007, s. 3-4; Aurel Croissant ve Wolfgang Merkel, “Introduction”, s.2.

⁷⁵ Encarnacion, “Beyond Transitions: The Politics of Democratic Consolidation”, s. 479.

⁷⁶ Andreev, “Conceptual Definitions”, s. 2; Usul, “Demokratikleşme Çalışmalarının Serüveni”, s.483.

⁷⁷ Akgün, “Türkiye’de Devletçi Siyasal Kültür ve Demokratik Konsolidasyon Sorunu”, s. 7; Özbudun, “Turkey: How Far from Consolidation?”, s. 124; Carothers, “The End of the Transition Paradigm”, s. 7. Larry Diamond’a göre ise demokratik konsolidasyon, “demokrasinin derinliği”, “kalitesi” ve “otantikliğiyle” bağlantılıdır. Bkz. Larry Diamond, “Democracy in Latin America: Degrees, Illusions and Directions for Consolidation”, Sung-chul (edt.), *Democracy and Communism: Theory, Reality, and the Future*, Seoul, Korean Assoc. of International Studies, 1995, s.162 aktaran Lee, “Democratic Transition and the Consolidation of Democracy in South Korea”, s. 104.

⁷⁸ Akgün, “Türkiye’de Devletçi Siyasal Kültür ve Demokratik Konsolidasyon Sorunu”, s. 7; Guillermo O’Donnell, “Transitions, Continuities, and Paradoxes”, Scott Mainwaring, Guillermo O’Donnell ve J. Samuel Valenzuela (der.), *Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective*, Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1992, s. 18-19 aktaran Özbudun, “Turkey: How Far from Consolidation?”, s. 125.

sürecinde dönüşümünü tamamlamış demokrasilerin konsolide olma safhasına adım attıklarını ve bu adımda demokrasinin tüm aktörler açısından bir alışkanlık (*habituation*)⁷⁹ halini almasının beklendiğini ifade etmek gerekir.⁸⁰

Üzerinde durulması lüzumlu bir diğer önemli sorun ise demokratik konsolidasyon olgusunun tanımlan(ama)masına ilişkindir. Zira demokratik konsolidasyon olgusunun tanımlanması en az demokrasinin kendisini tanımlamak kadar güçtür.⁸¹ 1990 sonrası zühur eden⁸² demokratik konsolidasyon merkezli araştırmaların bu anlamda konsolidasyon olgusuna ilişkin kavramsal bir netliğe sahip olduğunu veya literatür içerisinde kesin bir konsensüs sağlandığını söylemek güçtür.⁸³ Öyle ki kimi demokrasi kuramcılarına göre, demokratik konsolidasyonun tanımlanmasında yaşanan söz konusu güçlük, kavramın analitik değerini de ciddi biçimde gölgelemektedir.⁸⁴ Konuyla ilgili mevcut çalışmalar dikkate alındığında demokrasilerin konsolide olma sürecinde iki koşulun ön plana çıktığı görülmektedir: Bunlardan *ilki* siyasal rejimin demokratik gerilemesine ya da çöküşüne neden olacak tehlikelerden uzaklaşması; *ikincisi* ise sistemin arzulanan düzeyde bir demokratik performans sergilemesi olarak düşünülebilir.⁸⁵ Başka bir ifadeyle, konsolidasyon tanımlarında öne çıktığı iddia edilebilecek iki temel eksen demokrasilerin “sürekliliği” ve “dayanıklılığına”⁸⁶ yapılan vurgu bağlamında, “negatif konsolidasyon” ve demokrasilerin “eksikliklerini gidermesinin” yanı sıra “derinleşmesi” gereğini ortaya koyan “pozitif konsolidasyondur.”⁸⁷

Ayrıca demokratik konsolidasyon olgusunu farklı parametreleri dikkate alarak minimalist ve maksimalist olmak üzere ikinci bir çerçeveden de değerlendirmek mümkündür.⁸⁸ Minimalist konsolidasyon yine Huntington’ın “minimalist demokrasi”

⁷⁹ Dankwart A. Rustow, *Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model, Comparative Politics*, Cilt 2, No 3, 1970, s.360 aktaran C.L. Chiou, “Democratization: Economic, Cultural and Institutional Variables”, *Journal of the Asia Pacific Economy*, Cilt 3, No 1, 1998, s.144.

⁸⁰ Carothers, “The End of the Transition Paradigm”, s. 7.

⁸¹ Andreas Schedler, “Measuring Democratic Consolidation”, *Studies in Comparative International Development*, Cilt 36, No 1, 2001, s. 66.

⁸² Özbudun, “Turkey: How Far from Consolidation?”, s. 124; Schedler, “Measuring Democratic Consolidation”, s. 66.

⁸³ Philippe Schmitter, “Transitology: The Science or the Art of Democratization?”, Joseph S. Tulchin ve Bernice Romero (der.), *The Consolidation of Democracy in Latin America*, Boulder ve London, Lynne Rienner, 1995, s. 14.

⁸⁴ Schedler, “What is Democratic Consolidation?”, s.92; O’Donnell, “Illusions about Consolidation”, *Journal of Democracy*, Cilt 7, No 2, 1996, s. 34-51.

⁸⁵ Schedler, “What is Democratic Consolidation?”, s.94-95.

⁸⁶ Mark Gasiorowski ve Timothy Power, “The Structural Determinants of Democratic Consolidation”, *Comparative Political Studies*, Cilt 31, No 6, 1998, s. 743.

⁸⁷ Schedler, “Measuring Democratic Consolidation”, s. 67. Pozitif konsolidasyon yalnızca demokrasilerin ayakta kalması ve sürekliliği değil “liberal demokrasilere” özgü çeşitli vasıfları bünyesinde barındırması gereğinin de altını çizerek. Bu çerçevede değerlendirmeler için bkz. Schedler, “What is Democratic Consolidation”, s. 94-95; Encarnacion, “Beyond Transitions”, s. 487-488.

⁸⁸ Michael Bratton ve Nicolas van de Walle, *Democratic Experiments in Africa*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, s. 235; O’Donnell, “Transitions, Continuities and Paradoxes”, s. 48-49, aktaran Özbudun, “Turkey: How Far from Consolidation?”, s. 124.

anlayışı esas alınarak seçme ve seçilme hakları ekseninde kurgulanmıştır.⁸⁹ Minimalist tanım çerçevesinde, kesintisiz tekrarlanan iki seçim ve yönetimin el değiştirmesi demokrasinin yerleşmiş olduğunun temel göstergesi kabul edilmiştir.⁹⁰ Kimi diğer örneklerde ise demokratik konsolidasyon, demokratik rejimin ne kadar uzun süre ayakta kalmış olduğu dikkate alınarak saptanmaya çalışılmıştır.⁹¹ Bu çerçevede, 12 yıl ve daha uzun süre demokratik niteliğini koruyan rejimler konsolide demokrasiler olarak sınıflandırılmıştır.⁹² Kısaca, rejimlerin demokrasi tipolojisi içerisinde değerlendirildiği dönemin uzunluğu ve yahut demokratik çöküşün gerçekleşmesine kadar geçen süre, demokratik konsolidasyon olgusunu operasyonelize etmekte kullanılmıştır.⁹³ Öte yandan maksimalist konsolidasyon nosyonu seçim merkezli bir demokrasi kurgusunun ötesine geçerek, demokratik kurum ve kuralların demokratik değerler olarak gerek politik aktörler gerekse de sıradan bireylerce içselleştirilmesini zorunlu kılar. Bir başka deyişle, demokrasinin bir kültür olarak benimsenmesi maksimalist tanım çerçevesinde ele alınmaktadır.⁹⁴ Şüphesiz çizilen bu maksimalist çerçevede politik kültürün değişmesi ve dolayısıyla bireysel inanış, değer ve normların demokrasiyle uyumlu hale gelmesi demokrasinin konsolidasyonu için olmazsa olmaz bir ön koşul haline gelmektedir.⁹⁵

Adam Przeworski demokrasinin konsolide olmasının demokratik kurumların “tek meşru yönetim” biçimi olarak kabul edilmesine ve demokrasi dışındaki alternatif rejimlerin tartışma konusu dahi edilmemesine bağlı olduğunu vurgulamak amacıyla, literatürde sıkça anılan “kasabadaki tek oyun” alegorisine başvuracaktır.⁹⁶ Peki demokrasi ne şekilde kasabadaki tek oyun olabilecektir? Bu sorunun cevabı ancak demokratik konsolidasyonun koşullarının keşfine yönelik kuramsal bir çerçevenin çizilmesiyle yanıtlanabilecektir.

⁸⁹ Bratton ve Van de Walle, *Democratic Experiments in Africa*, s. 234; Kimi kaynaklar minimalist tanımla benzerlik taşıyacak bir şekilde negatif konsolidasyon terimini; maksimalist tanım yerine ise pozitif konsolidasyon terimini kullanabilmektedir. Bkz. Geoffrey Pridham, *The Dynamics of Democratization: A Comparative Approach*, Continuum, London, 2000, s. 20-21.

⁹⁰ Huntington, *The Third Wave*, s. 266-267.

⁹¹ Robert Dahl, *yirmi yıl ve daha uzun süre boyunca demokratik rejimi koruyabilmiş ülkelerin demokratik kırılma yaşamalarının oldukça nadir olduğunun altını çizmektedir*. Dahl, *Democracy and Its Critics*, s. 315

⁹² Gasiorowski ve Power, “The Structural Determinants of Democratic Consolidation”, s. 747.

⁹³ Jon C. Pevehouse, “With a Little Help from My Friends? Regional Organizations and the Consolidation of Democracy”, *American Journal of Political Science*, Cilt 46, No 3, 2002, s. 617-618.

⁹⁴ Bkz. Robert D. Putnam, *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton, 1992 ve Larry Diamond, “Introduction”, Larry Diamond (der.), *Political Culture and Democracy in Developing Countries*, Boulder, Colo, Lynne Rienner, 1994 aktaran Bratton ve Van de Walle, *Democratic Experiments in Africa*, s. 235

⁹⁵ Ibid.; Ersin Kalaycıoğlu, “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, s.44, 51-52.

⁹⁶ Adam Przeworski, *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge University Press, New York, 1991, s. 26.

Demokratik Konsolidasyonun Temel Dinamikleri: Kuramsal Bir Çerçeve Arayışı

Her ne kadar demokratik konsolidasyonu anlamaya/açıklamaya dönük muhtelif kurgulara başvurulmakta ise de⁹⁷ bu çalışma çerçevesinde konsolidasyon olgusu “yapısal etkenler”⁹⁸ olarak da isimlendirilen üç kuramsal modelden faydalanılarak aktarılamaya çalışılacaktır⁹⁹: (i)Kurumsal (*institutional*), (ii)Sosyo-ekonomik (*socio-economic*) ve (iii)Kültürel (*cultural*) kuramlar. Biraz açacak olursak, demokrasinin konsolidasyonu siyasal gücün aktörler arasında paylaşımına müsaade edecek *kurumlara, sosyo-ekonomik* olarak gelişmiş veya gelişme eğiliminde olan yapısal zemine ve demokratik normları içselleştirmeye imkân verecek bir *kültürel* atmosferin mevcudiyetine bağlı olacaktır. Ayrıca, çizilen bu kuramsal çerçeveye ek olarak konsolidasyonun sağlanmasında önemi günden güne artan uluslararası kimi faktörlerin etkisi de analize dâhil edilmeye çalışılacaktır.

Kurumsalcı Kuramlar

Yeni kurumsalcı yaklaşımın da altını çizdiği gibi -formel veya informel- kurumlar, aktör davranışlarını sınırlayan, kanalize eden veya şekillendiren “yapılar” (*structures*) olarak işlev görmektedir.¹⁰⁰ Bugün demokrasi ve demokratikleşme merkezli araştırmalar kapsamında kurumsal tasarımın demokratik konsolidasyona etkileri üzerine geniş bir literatür oluşmuştur.¹⁰¹ Siyasal temsilin ve egemenliğin paylaşımının hangi *kurumsal tasarım* temelinde gerçekleştirilmekte olduğu siyasal aktörler arasında çatışmanın önüne geçilmesi ve uzlaşımın sağlanması gibi konularda önem taşıyacaktır.¹⁰² Özellikle etnik ve(ya) dinsel olarak “bölünmüş toplumlarda”, “iktidar paylaşımı” (*power sharing*) için elverişli kurumların demokrasinin konsolidasyonunda belirleyici olduğu vurgulanmaktadır.¹⁰³ Dolayısıyla seçim sistemi, yasama ve yürütme arasındaki güç paylaşımı ve egemenliğin ülke sathındaki paylaşım biçimi gibi kimi unsurlar demokrasilerin geleceğini tayin edecek değişkenler olarak işlev

⁹⁷ Farklı modellemeler için bkz. Hans-Jürgen Puhle, “Democratic Consolidation and “Defective Democracies”, *Estudio/Working Paper 47/2005*, Conferencia impartida en la UAM, 13 Mayıs 2005, s. 4.

⁹⁸ Gasiorowski ve Power, “The Structural Determinants of Democratic Consolidation”, s.740-771.

⁹⁹ Bu çalışmada faydalanılan üçayaklı kuramsal çerçeve Gasiorowski ve Power, “The Structural Determinants of Democratic Consolidation”; Chiou C.L.Chiou, “Democratization: Economic, Cultural and Institutional Variables”, *Journal of the Asia Pacific Economy*, Cilt 3, No 1, 1998, s.133-146 ve Akgün Akgün, “Türkiye’de Devletçi Siyasal Kültür ve Demokratik Konsolidasyon Sorunu”, s. 8-10 tarafından yapılmış olan sınıflandırmalar dikkate alınarak hazırlanmıştır.

¹⁰⁰ Bkz. Douglas C. North, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge, Cambridge University Press,1990, s.4.

¹⁰¹ John T. Ishiyama ve Matthew Velten, “Presidential Power and Democratic Development in Post-Communist Politics”, *Communist and Post-Communist Studies*, Cilt 31, No 3, 1998, s. 217; Timothy Power ve Mark Gasiorowski, “Institutional Design and Democratic Consolidation in the Third World”, s. 123-155

¹⁰² Pippa Norris, “Stable democracy and good governance in divided societies: Do power-sharing institutions work?”, *KSG Working Paper*, No. RWP05-014, 2005, s.1 ve 3-5.

¹⁰³ Pippa Norris, *Driving Democracy: Do Power-Sharing Institutions Work?*, Cambridge University Press, New York, 2008, s. 1-3.

görmektedir.¹⁰⁴ Daha başka bir ifadeyle, kurumsal yapının başkanlık sistemi mi parlamenter sistem mi temel alınarak kurulmuş olduğu, parti ve seçim sisteminin ne şekilde düzenlendiği, egemenliğin federal mi yoksa üniter bir karakter mi taşıdığı gibi kurumsal dizayna ait kimi özellikler demokratik konsolidasyon açısından son derece önemlidir.

Bu çerçevede üzerinde sıklıkla durulan ilk tartışma parlamenter sistem-başkanlık sistemi tartışmasıdır. Pek çok kuramcı başkanlık sisteminin; iki başlı yönetimden kaynaklanan meşruiyet eksikliği, kazananların her şeyi elde etmesi sonucu (*winner take all*)¹⁰⁵ gücün tek elde toplanması ve “kontrol” (veya denge) mekanizmalarının yokluğu gibi bir dizi olumsuzluğuna istinaden demokratik konsolidasyon açısından olumsuz bir rol oynadığına dikkat çekmiştir.¹⁰⁶ Öte yandan kimi diğer çalışmalar başkanlık sistemine yönelik sözkonusu eleştirilerin genellemeci bir tavırla ve özensizce kurgulandığı; ayrıca başkanlık sisteminin demokrasi üzerinde yaratacağı etkinin “seçim sistemine” bağlı olacağı iddiasında bulunmaktadır.¹⁰⁷ Benzer biçimde ortaya konulan bir diğer eleştiri ise başkanlık sisteminin, ancak başkanlık makamının zayıf bir meclisin kontrolüne bırakılmış olması halinde sorunlu bir yapı ortaya çıkaracağına altını çizmektedir.¹⁰⁸

Seçim sistemlerinin çoğunlukçu veya nispi temsili esas almakta oluşu, en az başkanlık veya parlamenter sistem arasında yapılacak tercih kadar önem taşımaktadır. Literatürde, özellikle etnik ve dinsel olarak bölünmüş toplumlarda azınlıklara yeterli temsil olanağının sağlanması açısından nispi temsil sisteminin çoğunlukçu seçim sistemlerine göre daha elverişli olduğuna ilişkin bir uzlaşıdan bahsedilebilir.¹⁰⁹ Kısacası nisbi temsilin ve parlamenter sistemlerin demokratik istikrarın tesisine daha uygun olduğu belirtilmektedir.¹¹⁰

¹⁰⁴ Ibid., s.103-185 (5-6 ve 7. Bölümler).

¹⁰⁵ Juan Linz, “The Perils of Presidentialism”, *Journal of Democracy*, Cilt 1, No 1, 1990, s. 56.

¹⁰⁶ Linz, Ibid., s. 51-69. Linz’in söz konusu argümantasyonuna dair kapsamlı bir değerlendirme için bkz. Power ve Gasiorowski, “Institutional Design and Democratic Consolidation in the Third World”, s. 125; Parlamenter sistemleri konsolidasyon açısından daha elverişli kabul eden diğer çalışmalar için bkz. Alfred Stepan ve Cindy Skach, “Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarism versus Presidentialism”, *World Politics*, Cilt 46, No 1, 1993, s. 4, 22. Scott Mainwaring çok partililik ve başkanlık sisteminin bir araya geldiği karma rejimlerin ülkeler açısından çok daha ağır sonuçlar doğurabileceğinin altını çizmektedir. Bkz. Scott Mainwaring, “Presidentialism, Multipartyism and Democracy: The Difficult Combination”, *Comparative Political Studies*, Cilt 26, No 2, 1993, s. 222-223. Power ve Gasiorowski (1997), Üçüncü Dünya ülkeleri üzerine yaptıkları ampirik araştırmada yukarıda çizilen çerçevenin aksine ne başkanlık sisteminin ne de çok partililiği ve başkanlık sistemini bir araya getiren karma bir kurumsal dizaynın demokratik konsolidasyon açısından belirleyici değişkenler olmadığını önermektedir. Bkz. Power ve Gasiorowski, “Institutional Design and Democratic Consolidation in the Third World”, s. 123-155

¹⁰⁷ Donald L. Horowitz, “Comparing Democratic Systems”, *Journal of Democracy*, Cilt 1, No 4, 1990, s. 784.

¹⁰⁸ Matthew S. Shugart ve John M. Carey, *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992, s. 154-157, s.165 aktaran Todd Landman, *Issues and Methods in Comparative Politics: An Introduction*, London, Routledge, 2003, s. 184-185.

¹⁰⁹ Arend Lijphart, “Constitutional Design for Divided Societies”, *Journal of Democracy*, Cilt 15, No 2, 2004, s. 100-101; Norris, *Driving Democracy*, s.103-131.

¹¹⁰ Gerard Alexander, “Institutions, Path Dependency and Democratic Consolidation”, *Journal of Theoretical Politics*, Cilt 13, No 3, 2001, s. 250.

Son olarak kısaca değinilmesinde fayda olan üçüncü bir tasarım ise mevcut sistem içinde egemenliğin ne şekilde paylaşılmakta olduğuna ilişkindir. Federal ve âdemi merkezîyetçi yönetim biçimlerinin, üniter ve merkezîyetçi demokrasilere göre barışın tesis edilmesi, istikrarın korunması ve demokrasinin yerleşmesi gibi kimi konularda daha başarılı olabileceğine literatürde sıklıkla değinilmektedir.¹¹¹

Tüm bu bulgulara ve iddialara rağmen, demokratik istikrarı sağlama ve konsolidasyonu kolaylaştırma anlamında her ülkeye uyan genel geçer bir kurumsal tasarım da mevcut değildir. Bu nedenle her ülke kendi sosyal dokusuna uygun biçimde “deneme yanılma” yöntemiyle çeşitli toplumsal unsurlar arasında “rıza”ya dayalı bir denge tesis edebilecek kurumlar oluşturmak durumundadır.¹¹²

Sosyo-Ekonomik Kuramlar

Demokrasinin kurumsal tasarımını konu edinen yaklaşımların dışında, bir ikinci makro kuram ise konsolidasyonu sosyo-ekonomik yapı bağlamında okumaktadır. Sosyo-ekonomik demokrasi çalışmaları açısından bir milat kabul edilecek olan Lipset’in 1959 tarihli araştırması, ekonomik gelişmişlik-demokrasi ilişkisini su yüzüne çıkaran öncü çalışmalardan biridir.¹¹³ Lipset’in ekonomik gelişmeyle birlikte orta sınıfların (burjuvazinin) güç kazanması ve akabinde hoşgörü, siyasal bilinç ve siyasal katılım gibi orta sınıf değerlerinin toplumda yaygınlaşmasına dair vurgusu aslında ekonomik gelişmişlik-siyasal kültür ilişkisine de ışık tutmuştur.¹¹⁴ Yine Moore’un sınıf merkezli bir analiz çerçevesinde dile getirdiği “burjuva yoksa demokrasi de yok” ifadesi, orta sınıfların demokratik dönüşüm sürecindeki baskın rolünü çok net biçimde ortaya koyar niteliktedir.¹¹⁵ Lipset’in çalışmasını takiben yapılan bir çok ampirik araştırma, ekonomik gelişmişlik-demokrasi ilişkisini pek çok açıdan zenginleştirmiştir.¹¹⁶ Ancak bahsedilen tüm bu teorik yaklaşımların ve ampirik modellemelerin demokratik konsolidasyondan ziyade demokratik geçiş (*democratic transition*) üzerine yoğunlaştığını da belirtmek gerekir. Demokratik konsolidasyon literatürü çerçevesinde sosyo-ekonomik kuram ile bağlantılı olabilecek kayda değer en önemli çalışma ise Przeworski, Alvarez, Cheibub ve Limongi’ye aittir.¹¹⁷ Söz konusu çalışma çerçevesinde bir adım öteye gidilerek ekonomik gelişmenin demokratik dönüşümden ziyade demokrasilerin dayanaklılığıyla ve uzun erimliliğiyle ilişkili bir değişken

¹¹¹ Norris, *Driving Democracy*, s.157-185; Federalizmin demokratik performans üzerindeki olumlu etkisine dair karşı görüş için bkz. Joe Foweraker ve Todd Landman, “Constitutional Design and Democratic Performance”, *Democratization*, Cilt 9, No 2, 2002, s. 43-66.

¹¹² Guillermo O’Donnell ve Philippe Schmitter, *Transitions from Authoritarian Rule: Tentative Conclusion about Uncertain Democracies*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1986, s. 59-60; Katharine Belmont et al. “Introduction”, Andrew Reynolds (der.), *The Architecture of Democracy, Constitutional Design, Conflict Management, and Democracy*, Oxford University Press, 2002, s. 3-4.

¹¹³ Lipset, “Some Social Requisites of Democracy”, s. 69-105.

¹¹⁴ Kalaycıoğlu, “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, s. 44.

¹¹⁵ Moore, *Social Origins of Dictatorship and Democracy*, s. 418.

¹¹⁶ Örnek bir çalışma için bkz. Carles Boix ve Susan Stokes, “Endogenous Democratization”, *World Politics*, Cilt 55, No 4, 2003, s. 517-549.

¹¹⁷ Przeworski et al., “What Makes Democracy Endure?”, s. 39-55. Benzer bir değerlendirme için bkz. Usul, “Demokratikleşme Çalışmalarının Serüveni”, s.487

olduğu vurgulanmaktadır.¹¹⁸ Ayrıca kişi başı milli gelirin 6.000 dolar ve üstü olması kriteri, demokrasilerin dayanıklılığına ilişkin ekonomik bir eşik olarak bugün geniş biçimde kabul görmektedir.¹¹⁹ Demokratik konsolidasyonun -özellikle negatif konsolidasyon bağlamında- önemli bileşenlerinden birinin de istikrar veya dayanıklılık olduğu hatırlanacak olursa, böylesi bir bulgunun sosyo-ekonomik gelişmişlik- demokratik konsolidasyon ilişkisi açısından ne denli önemli olduğu ortaya çıkar.¹²⁰

Ancak Lipsetyen ekonomik gelişmişlik-siyasal kültür ilişkisine dair çeşitli kuramsal çekincelerin olduğunu da ifade etmek gerekmektedir. Her şeyden önce yapılacak analizlerde burjuvazinin devlet aygıtı ile olan bağları ve otonomisi doğru biçimde analiz edilmelidir.¹²¹ Bu nedenle, yapılacak analizlerde burjuvazinin örnek ülkelerde üstlenmiş olduğu rollerin ve diğer sınıflarla olan ilişkileri doğrultusunda almış olduğu pozisyonların ülkelerin özgün koşulları çerçevesinde dikkate alınması önem arz eder.¹²² Örneğin, orta sınıflara -bir başka ifadeyle burjuvaziye- atfedilen olumlu rolün her zaman için geçerli olmayacağı, burjuvazinin demokratikleşme sorunsalına yönelik kayıtsız kalabileceği, dolayısıyla kurulmaya çalışılan ekonomik gelişme-demokrasi ilişkisinin geçerliliğini yitirebileceği de vurgulanmıştır.¹²³ Ayrıca hızlı endüstriyel gelişmenin sosyal hayatta üstesinden gelinemeyecek anomaliler yarattığı, uyumdan ziyade çatışmayı tetiklediği de dile getirilmektir.¹²⁴ Özellikle Huntington, hızlı büyümenin yaratacağı “politik mobilizasyonu” karşılayabilecek güçlü bir “kurumsal” alt yapıya sahip olmayan ülkelerde sonucun felaket olacağını iddia etmektedir.¹²⁵ Konuya ilişkin son olarak gelişmenin serbest piyasa yönelimli olup olmadığı çevresinde yapılan tartışmalara rastlamak da mümkündür.¹²⁶ Bu çerçevede, “piyasa mekanizmasının” ve “sözleşmeci” bir zihniyetin zamanla bireyler arasındaki akrabalık bağlarına dayalı ilişki biçimlerini dönüştüreceği ve demokratik değerlerin yerleşmesi için olanaklar yaratacağı çeşitli kaynaklarca dillendirilmiştir.¹²⁷

¹¹⁸ Ibid.

¹¹⁹ Przeworski et al., Ibid., s. 49-50; Hagopian, “Political Development, Revisited”, s. 900.

¹²⁰ Bununla beraber kimi çalışmalarda ekonomik gerilemenin ve krizlerin demokratik konsolidasyonu yavaşlatacağı da savunulmaktadır. Bkz. Gasiorowski ve Power, “The Structural Determinants of Democratic Consolidation”, s. 744.

¹²¹ Bu çerçevede sınıfsal pozisyonlar dikkate alınarak hazırlanmış çok temel bir analiz için Bkz. Barrington Moore, *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*, Beacon Press, Boston, 1966.

¹²² Bu yönde bir değerlendirme için bkz. James A. Robinson, “Economic Development and Democracy”, *Annual Review of Political Science*, Cilt 9, 2006, s. 504.

¹²³ Dietrich Rueschemeyer et al., *Capitalist Development and Democracy*. University of Chicago Press, Chicago, 1992, s. 6 aktaran Bratton ve Van de Walle, *Democratic Experiments in Africa*, 1997, s. 21-22.

¹²⁴ Samuel P. Huntington, *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven, 1968.

¹²⁵ Joelian Pretorius, “The Need for Post-Third Wave Conservations”, Joelian Pretorius (der.), *African Politics: Beyond the Third Wave of Democratization*, Cape Town, South Africa, Juta, 2008, s. 3.

¹²⁶ Micheal Mousseau, “Market Prosperity, Democratic Consolidation and Democratic Peace”, *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 44, No 4, 2000, s.473, 476-478 ve 478-480.

¹²⁷ Ibid, s. 476-478 ve 478-480.

Kültürel Kuramlar

Kitlelerin değer ve eğilimlerini konu edinen kurum-yapı-kültür üçlüsünün üçüncü ayağını teşkil eden *kültür* merkezli çalışmalar ise konsolidasyon literatüründe en az diğer iki yaklaşım kadar önemli bir yer işgal etmektedir.¹²⁸ Yukarıda da açıkladığımız gibi ekonomik gelişmişlik ve siyasal kültür arasında sosyo-ekonomik kuramlarca vurgulanan çok derin bağlar bulunmaktadır. Ancak kültürel dönüşüm salt ekonomik gelişmenin bir türevi olarak ele alınamaz. Bu tespiti destekleyecek en çarpıcı örnek ise iktisadi anlamda gelişmiş olarak sınıflandırılabilir olsaydı da, demokratik gelişmişlik dikkate alındığında oldukça gerilerde yer alan, petrol zengini Arap dünyası olacaktır.¹²⁹ Öte yandan Arap ülkelerinin aksine, kişi başına milli gelir anlamında hiç de iyi bir tablo çizmeyen Hindistan demokrasinin yeşerebildiği bir ülke olmuştur.¹³⁰ Bu nedenle demokratik kültürün vazgeçilmez bileşenleri olarak “siyasal hoşgörü”, “siyasal ilgi ve katılım”, “toplumsal ve siyasal kurumlara duyulan itimat ve güven” ve “siyasal etkinlik” gibi unsurlar demokrasilerin konsolidasyonunda hayati bir önem taşımaktadır.¹³¹

Bu çerçevede, demokratik kurumların demokrasinin “donanımını”, politik kültürün ise demokrasinin sağlıklı işlemlerini sağlayacak “yazılımını” oluşturduğunu dile getiren analogi literatürde sıklıkla kullanılmaktadır.¹³² Bir başka ifade ile, “demokratların olmadığı bir demokrasinin” tam anlamıyla konsolide olamayacağı sıklıkla vurgulanmaktadır.¹³³ Dolayısıyla demokrasinin yerleşmesi için demokratik rejimi benimsemekle yetinmeyerek tüm otokratik yönetim biçimlerini reddeden “yaygın bir halk desteğine” (*diffuse support*) ve “kararlı demokratlara” ihtiyaç vardır.¹³⁴ Öyle ki üçüncü dalga demokrasilerinde gözlenen demokratik gerilemeler öncelikli olarak bu ülkelerdeki demokratik kültürün noksanlığına bağlanmıştır.¹³⁵ Köklerini Gabriel Almond, Sidney Verba, Robert Putnam ve Harry

¹²⁸ Francis Fukuyama, “The Primacy of Culture”, *Journal of Democracy*, Cilt 6, No 1, 1995, s. 7-14.

¹²⁹ Larry Diamond, “Why are there no Arab democracies?”, *Journal of Democracy*, Cilt 21, No 1, 2010, s. 97-99.

¹³⁰ Rod Hague et al., *Political Science: A Comparative Introduction*, Worth Publishers, New York, 1998, s.29.

¹³¹ Kalaycıoğlu, “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, s. 50-52.

¹³² Richard Rose et al., *Democracy and Its Alternatives: Understanding Post-Communist Societies*, Baltimore, MD, Johns Hopkins Press, 1998, s.8; Shin ve Tusalem, “The Cultural and Institutional Dynamics of Global Democratization”, s. 2.

¹³³ Christiaan Keulder ve Tania Wiese, “Democracy Without Democrats? Results From The 2003 Afrobarometer Survey in Namibia”, *Afrobarometer Papers*, Working Paper No 47, 2005, s. 26; Christian Welzel ve Hans-dieter Klingemann, “Understanding Democratic Congruence: A Demand-Supply Perspective”, *Center for the Study of Democracy*, UC Irvine, 2007, <http://www.escholarship.org/uc/item/3nb7x3qs>, (Erişim Tarihi 19 Mayıs 2010), s. 1; John Waterbury, “Democracy without Democrats?: the potential for political liberalization in the Middle East”, Ghassan Salame (der.), *Democracy without Democrats? The Renewal of Politics in the Muslim World*, London, I. B. Taurus, 1994, s.23-47.

¹³⁴ Shin ve Tusalem, “The Cultural and Institutional Dynamics of Global Democratization”, s. 21-22.

¹³⁵ Fukuyama, “The Primacy of Culture”, s. 9.

Eckstein gibi¹³⁶ bir dizi ismin sivil kültür üzerine yapmış oldukları çalışmalardan alan bu yaklaşım, bireylerin kültürel kimliklerinin demokrasilerin kökleşmesinde son derece önemli bir yer işgal etmekte olduğunun altını çizer. Başta Dünya Değerler Araştırması (*World Values Survey*) olmak üzere yapılan bir dizi küresel/bölgesel anket yoluyla bireylerin demokrasiye olan inançlarını ve bağlılıklarını tespit etmeyi amaçlayan politik kültür çalışmaları, son yıllarda adeta tüm yerkürenin demokrasi haritasını çıkarma arayışına girişmiştir. Siyasal kültürle bağlantılı olarak güven, tolerans, işbirliği ve benzeri bir dizi kültürel etkenin varlığını araştıran sivil kültür çalışmaları, tekrarlanan alan araştırmaları yoluyla toplumsal temayülleri belirlemeyi amaçlamaktadır.¹³⁷

Uluslararası Faktörler

Demokratik konsolidasyon üzerinde etkili olduğu düşünülen bu üç perspektifin yanı sıra¹³⁸ tüm bu faktörler için “katalizör” vazifesi üstlenen *uluslararası faktörlerin* etkilerine değinilmesi konuya ilişkin teorik bütünselliğin sağlanması noktasında faydalı olacaktır. İç dinamiklerin etkisini “tetikleyecek”, “şekillendirecek” ve belki de hiç umulmadık bir biçimde “sınırlayacak” olan uluslararası dinamikler, demokrasinin konsolidasyonunda göz önünde bulundurulması gereken değişkenlerdir.¹³⁹ Özellikle yaşanan/yaşanmakta olan hızlı küreselleşme ile beraber politika üretiminde yalnız iç dinamiklerin değil, uluslararası politikanın da karar denklemine dâhil edilmesiyle politika yapımcıların “iki düzlemli”¹⁴⁰ bir karar mekanizmasıyla karşı karşıya kalmaları sonucunu doğurmuştur. Zira katı bir tecrit politikasının çok da gerçekçi olmadığı günümüz dünyasında, karar vericilerin diğer devletlerin, uluslararası örgütlerin, uluslararası sivil toplum kuruluşlarının ve hatta uluslararası medyanın demokratik hassasiyetlerini dikkate almaları kaçınılmaz hale gelmektedir.¹⁴¹ Özellikle demokrasi destekçisi güçlü ulus devletler ve uluslararası örgütler “pozitif” ve(ya) “negatif” yaptırımlara başvurabilmektedirler.¹⁴² Diplomatik yaptırımlardan ekonomik yaptırımlara kadar demokra-

¹³⁶ Gabriel Almond ve Sidney Verba. *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton University Press, Princeton, 1963; Harry Eckstein, *A Theory of Stable Democracy*, Princeton University Press, Princeton, 1961; Putnam, *Making Democracy Work*.

¹³⁷ Örnek bir çalışma için bkz. Kalaycıoğlu, “Türkiye’de Siyasal Kültür ve Demokrasi”, s. 52-66.

¹³⁸ Sunulan dört perspektifi de bir arada ele alan bir değerlendirme için bkz. Katharine Belmont et al. “Introduction”, s.2-3.

¹³⁹ Alex Pravda, “Introduction”, Alex Pravda ve Jan Zielonka(der.), *Democratic Consolidation in Eastern Europe*, Volume 2: International and Transnational Factors, Oxford University Press, 2001, s. 15.

¹⁴⁰ İki düzlemli karar mekanizmasına ilişkin bkz. Robert D. Putnam, “Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level-Games”, *International Organization*, Cilt 42, No 3, 1988, s. 427-461. İki düzeyli karar alma mekanizmasını demokratikleşme çerçevesinde değerlendiren örnek bir çalışma için bkz. Beken Saatcioglu, “EU-Induced Democratization? The Case of Turkey on the Road to Membership”, *Paper presented at the annual meeting of the The Midwest Political Science Association, Chicago, Illinois, 7 Nisan 2005*, s.4.

¹⁴¹ Karen E. Smith, “Western Actors and the Promotion of Democracy”, Pravda ve Zielonka, *Democratic Consolidation in Eastern Europe*, s. 31-32; Michael Acuto, “Wilson Victorious”, s. 464-465.

¹⁴² Jeff Haynes, *Politics in the Developing World: A Concise History*, Blackwell Publishing, USA, UK, Australia, 2005, s. 80.

tik hak ve özgürlükleri ihlal eden devletleri uzlaşmaya zorlayacak insiyatiflere bugün sıklıkla başvurulmaktadır.¹⁴³ Ayrıca negatif yaptırımların yanı sıra pozitif yaptırımlarla yani dış yardımlar ve uluslar üstü ve uluslararası örgütlere üyelik vaadi gibi bir takım yollarla demokratik teşvik sağlanabilmektedir.¹⁴⁴ Öyle ki bugün kimi uluslararası/ulusüstü örgütlerin şartlara bağlanmışlık (*conditionality*) ilkesi çerçevesinde üye veya üyelik sürecinde bulunan ülkelerin demokrasilerini nasıl güçlendirmekte olduklarına ilişkin geniş bir literatürün varlığından bahsedilebilir.¹⁴⁵ Bu hususta belki de en isabetli örnek Avrupa Birliğinin üyelik sürecinde Avrupa müktesabatıyla (*acquis communautaire*) uyum sağlama şartı/hedefi çerçevesinde aday ülkelerin demokratik gelişimlerine yap(mış)makta olduğu katkıdır.¹⁴⁶

Sonuç Yerine: Kısa Bir Değerlendirme

Tarih kimi zaman hızlı kimi zaman yavaş ama ikinci bir kez yıkanılmayacak bir nehir misali süratle akmaya devam ediyor. Bugün tekrar değerlendirildiğinde Francis Fukuyama'nın liberal demokrasinin küresel zaferiyle tarihin sonunu ilan edişinin fazlasıyla aceleci bir önerme olduğunu iddia etmek hiçte yanlış olmasa gerektir. Zira lineer olmaktan çok zikzaklı bir seyir izleyen, ilerleme ve gerilemelerin ardı sıra yaşandığı demokratikleşme deneyimi pek çok ülke için istikrarsız, yetersiz ve kırılğan oldu. Demokratik geçişini tamamlamış birçok *üçüncü dalga demokrasisi* farklı sorunlarla yüz yüze geldi ve sağlıklı işleyen demokrasiler teşkil etmekte başarısız oldu.

Bu anlamda zaten en başından bu yana Amerikan akademik ve siyaset camialarının ortaklaşa çabalarıyla şekillenen siyasal gelişme -daha özelinde demokrasi- çalışmalarının Soğuk Savaş sonrasında da kesintiye uğramadan ve hızından hiçbir şey yitirmeksizin yoluna devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. Zira yeni demokrasilerin karşılaştığı demokratik yetersizlik ve kırılğanlık gibi kimi sorunlar akademiye ve politika yapıcılarını yeni çözümler üretmeye yöneltti. Demokrasiler ve otokrasiler arasında kalmış ve gelgitler yaşayan pek çok ülkenin varlığı gerek akademi, gerek reel siyaset açısından *demokratik konsolidasyon* olgusunu önemli bir gündem maddesi haline getirdi. Bu çerçevede demokratik konsolidasyon uzun ömürlü ve nitelikli bir demokrasinin inşası için acil ve bir o kadar da zaruri addedilmiştir.

¹⁴³ Thomas Carothers, *Critical Mission: Essays on Democracy Promotion*, Washington, DC, Carnegie Endowment for International Peace, 2004, s.25; Pevehouse, "With Little Help from my Friends?", s.611.

¹⁴⁴ Karen E. Smith, "Western Actors and the Promotion of Democracy", s. 31-32; Carothers, *Critical Mission*, s.25.

¹⁴⁵ Şartlara bağlılık (*conditionality*) olgusuyla ilgili bkz. Frank Schimmelfennig ve Ulrich Sedelmeier, "Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe", *Journal of European Public Policy*, Cilt 11, No 4, 2004, s. 669-687; Heather Grabbe, "How Does Europeanization Affect CEE Governance? Conditionality, Diffusion and Diversity", *Journal of European Public Policy*, Cilt 8, No 6, 2001, s. 1013-1031.

¹⁴⁶ Heather Grabbe, "European Union Conditionality and the Acquis Communautaire", *International Political Science Review*, Cilt 23, No. 3, s. 249-268; Samuel P. Huntington, "Democracy's Third Wave", Larry Diamond ve Marc F. Plattner(der.), *The Global Resurgence of Democracies*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2001, s. 5.

Her ne kadar demokrasi literatüründe muhtelif sınıflandırmalara başvurulmaktaysa da bu çalışmada demokratik konsolidasyon olgusu (i)kurumsal, (ii)sosyo-ekonomik ve (iii)kültürel olarak ifade edilebilecek üç farklı makro yaklaşım ışığında değerlendirilmiştir. Söz konusu üç makro yaklaşımın yanı sıra -özellikle hızlı küreselleşmeyle beraber- etkisi daha da hissedilebilir bir hal alan uluslararası faktörlerin etkisi de analitik bütünlüğü sağlamak adına *dördüncü* bir faktör olarak yapılan analize dâhil edilmiştir. Kısaca bu dört perspektif demokratik konsolidasyon olgusunu açıklamaya yönelik temel kuramsal çerçeveyi çizmektedir.

Son olarak değinilmesinde fayda olan bir diğer konu ise; bu çalışma istisnai nitelikteki bir dizi teşebbüs haricinde ihmal edilmiş bir mesele olan demokratik konsolidasyon olgusuna dair panoramik bir bakış olarak değerlendirilmelidir. Şüphesiz konuya ilişkin çizilmiş olan oldukça soyut/kuramsal çerçevenin tek ülke ekseninde dizayn edilen örnek ülke analizleri (*single country case study*) veya birden çok ülkeyi içeren karşılaştırmalı analizler yoluyla (*comparative case studies*) somutlaştırılması, detaylandırılması ve derinleştirilmesi elzemdir. Farklı ülkelerin demokrasi deneyimlerinin özellikle alan araştırmaları vasıtasıyla analizi gerek burada altı çizilen kuramlara derinlik kazandırılması, gerek söz konusu kuramların test edilmesi ve gerekse de ülkelerin özgüllüklerini dikkate alan daha elverişli kuramsal yaklaşımların tesis edilmesi açısından önem arz edecektir.¹⁴⁷ Bu anlamda çok da uzağa gitmeden demokratikleşme sürecinin sancılı da olsa oldukça hissedilir biçimde yaşandığı/yaşanmakta olduğu ülkemizdeki demokrasinin kapsamlı bir analizi genel anlamda demokrasi kuramına, daha özelde ise konsolidasyon olgusuna dair yeni yaklaşımların geliştirilmesine yönelik ciddi katkılar sağlayacaktır.

¹⁴⁷ Landman, "Issues and Methods in Comparative Politics: An Introduction", s. 29-36.

Kaynakça

- Acuto, Michael, "Wilson Victorious? Understanding Democracy Promotion in the Midst of a "Backlash", *Alternatives*, Cilt 33, 2008, s. 461-480.
- Akgün, Birol, "Türkiye'de Devletçi Siyasal Kültür ve Demokratik Konsolidasyon Sorunu", *Demokrasi Platformu*, Yıl 4, Sayı 14, 2008, s. 21-50.
- Akgün, Birol, *11 Eylül Sonrasında Dünya, ABD ve Türkiye*, Konya, Tablet Kitabevi, 2006.
- Alexander, Gerard, "Institutions, Path Dependency and Democratic Consolidation", *Journal of Theoretical Politics*, Cilt 13, No 3, 2001, s. 249-270.
- Almond, Gabriel ve Sidney Verba, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton University Press, Princeton, 1963.
- Anderson, Greg, *The Athenian Experiment: Building an Imagined Political Community in Ancient Attica: 508-490 B.C.*, Ann Arbor, University of Michigan Press, 2003.
- Andreev, Svetozar A., "Conceptual Definitions and Measurement Indicators of the Quality of Democracy: An Overview", *European University Institute*. (RSCAS No. 2005/5, 2005).
- Arat, Yeşim, "Democracy and Economic Development: Modernization Theory Revisited", *Comparative Politics*, Cilt 21, No 1, 1988, s. 21-36.
- Arblaster, Anthony, *Democracy*, Philedelpia, Open University Press, 2002.
- Bartlett, Robert C., "On the Decline of Contemporary Political Development Studies", *The Review of Politics*, Cilt 58, No 2, 1996, s. 269-298.
- Bayer, Reşat ve Michael Bernhard, "The Operationalization of Democracy and the Strength of the Democratic Peace: A Test of the Relative Utility of Scalar and Dichotomous Measures", *Conflict Management and Peace Science*, Cilt 27, No 1, 2010, s. 85-101.
- Belmont, Katharine, Scott Mainwaring ve Andrew Reynolds, "Introduction: Institutional Design, Conflict Management, and Democracy", Andrew Reynolds (der.), *The Architecture of Democracy, Constitutional Design, Conflict Management, and Democracy*, Oxford University Press, 2002, s.1-14.
- Beyme, Klau von, "Institutional Engineering and Transition to Democracy", Jan Zielonka (der.), *Democratic Consolidation in Eastern Europe: Institutional Engineering*, Oxford University Press, Oxford, 2001, s. 3-24.
- Beriş, Hamit Emrah, "Teori ve Pratikte Demokrasi: Tarihsel ve Siyasal Gelişim", Tevfik Erdem (der.), *Feodaliteden Küreselleşmeye: Temel Kavramlar ve Süreçler*, Ankara, Lotus Yayınevi, 2006, s. 73-110.
- Boix, Carles ve Susan Stokes, "Endogenous Democratization", *World Politics*, Cilt 55, No 4, 2003, s. 517-549.
- Bratton, Michael ve Robert Mattes, "Support for Democracy in Africa: Intrinsic or Instrumental?", *British Journal of Political Science*, Cilt 31, 2001, s. 447-474.
- Bratton, Michael ve Nicolas Van de Walle, *Democratic Experiments in Africa*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.
- Bueno de Mesquita, Bruce, James D. Morrow, Randolph M. Siverson ve Alastair Smith, "Political Competition and Economic Growth", *Journal of Democracy*, Cilt 12, No 1, 2001, s. 58-72.
- Carothers, Thomas, "The End of the Transition Paradigm", *Journal of Democracy*, Cilt 13, No 1, 2002, s. 5-21.
- Carothers, Thomas, *Critical Mission: Essays on Democracy Promotion*, Washington, DC, Carnegie Endowment for International Peace, 2004.
- Carothers, Thomas, "A Quarter-Century of Promoting Democracy", *Journal of Democracy*, Cilt 18, No 4, 2007, s. 112-118.
- Chiou, C.L., "Democratization: Economic, Cultural and Institutional Variables", *Journal of the Asia Pacific Economy*, Cilt 3, No 1, 1998, s.131-149.
- Collier, David ve Steven Levitsky, "Research Note: Democracy with Adjectives: Conceptual Innovation in Comparative Research", *World Politics*, Cilt 49, No 3, 1997, s. 430-451.
- Collier David ve Steven Levitsky, "Democracy 'with Adjectives': Finding Conceptual Order in Recent Comparative Research", *Paper Presented at the Annual Meeting of the American Political Science Association*, Chicago, 31 Ağustos-3 Eylül 1995.
- Crick, Bernard, *Democracy: A Very Short Introduction*, New York: Oxford University Press, 2002.

- Croissant Aurel ve Wolfgang Merkel, "Introduction: Democratization in the Early Twenty- First Century", *Democratization*, Cilt 11, No 5, 2004, s.1-9.
- Dahl, Robert, *Democracy and its Critics*, Yale University Press, New Haven and London, 1989.
- Davenport, Christian ve David A. Armstrong, "Democracy and the Violations of Human Rights: A Statistical Analysis from 1976 to 1996", *American Journal of Political Science*, Cilt 48, No 3, 2004, s. 538-554.
- Diamond, Larry, "Thinking About Hybrid Regimes", *Journal of Democracy*, Cilt 13, No 2, 2002, s. 21-35.
- Diamond, Larry, "Is the Third Wave Over?", *Journal of Democracy*, Cilt 7, 1996, s. 7-19.
- Diamond, Larry, *Developing Democracy: Toward Consolidation*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 1989.
- Diamond, Larry, "Defining and Developing Democracy", Robert Dahl, Ian Shapiro ve Jose Antonio Ceibub (der.), *The Democracy SourceBook*, Cambridge, MIT Press, 2003, s. 29-39.
- Diamond, Larry, "Introduction", Larry Diamond (der.), *Political Culture and Democracy in Developing Countries*, Boulder, Colo, Lynne Rienner, 1994, s. 1-33.
- Diamond, Larry, "Democracy in Latin America: Degrees, Illusions and Directions for Consolidation", Sung-chul(der.), *Democracy and Communism: Theory, Reality, and the Future*, Seoul, Korean Assoc. of International Studies, 1995.
- Diamond, Larry ve Marc F. Plattner, *The Global Resurgence of Democracies*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2001.
- Diamond, Larry, *The Spirit of Democracy*, New York, Times Books, 2008.
- Diamond, Larry, "Why are there no Arab democracies?", *Journal of Democracy*, Cilt 21, No 1, 2010, s. 93-112.
- Dietrich Rueschemeyer, Evelyn H. Stephens ve John D. Stephens, *Capitalist Development and Democracy*, University of Chicago Press, Chicago, 1992.
- Dogan, Mattei ve Dominique Pelassy, *How to Compare Nations: Strategies in Comparative Politics*, Chatham, Chatham House, 1984.
- Doyle, Michael W., "Kant, Liberal Legacies, and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs*, Cilt 12, No 3, 1983, s. 205-235.
- Eckstein, Harry, *A Theory of Stable Democracy*, Princeton University Press, Princeton, 1961.
- Encarnacion, Omar, "Beyond Transitions: The Politics of Democratic Consolidation", *Comparative Politics*, Cilt 32, No 4, 2000, s. 479-498.
- Foweraker, Joe ve Todd Landman, "Constitutional Design and Democratic Performance", *Democratization*, Cilt 9, No 2, 2002, s. 43-66.
- Fleck, Robert K. ve F. Andrew Hanssen, "The Origins Of Democracy: A Model With Application To Ancient Greece", *Journal of Law and Economics*, Cilt 49, No 1, 2006, s. 115-146.
- Fukuyama, Francis, "Confucianism and Democracy", *Journal of Democracy*, Cilt 6, No 2, 1995, s. 20-33.
- Fukuyama, Francis, *The End of History and the Last Man*, Free Press, 1992.
- Fukuyama, Francis, "The Primacy of Culture", *Journal of Democracy*, Cilt 6, No: 1, 1995, s. 7-14.
- Gasirowski, Mark ve Timothy Power, "The Structural Determinants of Democratic Consolidation", *Comparative Political Studies*, Cilt 31, No 6, 1998, s. 740-771.
- Grabbe, Heather, "How Does Europeanization Affect CEE Governance? Conditionality, Diffusion and Diversity", *Journal of European Public Policy*, Cilt 8, No 6, 2001, s. 1013-1031.
- Grabbe, Heather, "European Union Conditionality and the Acquis Communautaire", *International Political Science Review*, Cilt 23, No. 3, s. 249-268.
- Guilhot, Nicolas, *The Democracy Makers. Human Rights and the Politics of Global Order*, New York, Columbia University Press, 2005.
- Hague Rod, Harrop Martin ve Breslin Shaun, *Political Science: A Comparative Introduction*, Worth Publishers, New York, 1998.
- Hagopian, Frances, "Political Development, Revisited", *Comparative Political Studies*, Cilt 33, No 6-7, 2000, s. 880-911.
- Horowitz, Donald L., "Comparing Democratic Systems", *Journal of Democracy*, Cilt 1, No: 4, 1990, s. 73-79.
- Hsu, Jimmy Chia Shin, "The Public Sphere and Democratic Consolidation in a New Liberal Democracy", *Prepared for delivery at the 2008 annual meeting of the American Political Science Association*, 28-31 Ağustos 2008.

- Huntington, Samuel P., "Democracy's Third Wave", Larry Diamond ve Marc F. Plattner (der.), *The Global Resurgence of Democracies*, Baltimore, Johns Hopkins University Press, 2001, s. 3-25.
- Huntington, Samuel, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, University of Oklahoma Press, Norman, 1993.
- Huntington, Samuel P., *Political Order in Changing Societies*, Yale University Press, New Haven, 1968.
- Haus, Charles, *Domestic Responses to the Global Challenges*, 4th edition, Belmont, Thomson-Wadsworth, 2003, s.46.
- Haynes, Jeff, *Politics in the Developing World: A Concise History*, Blackwell Publishing, USA, UK, Australia, 2005.
- Heywood, Andrew, *Political Ideologies: An Introduction*, London, Macmillan Press, 1998.
- Ikenberry, G. John, "Why Export Democracy? The Hidden Grand Strategy of American Foreign Policy", *The Wilson Quarterly*, Cilt 23, No 2, 1999, s. 56-65.
- Ishiyama John T. and Matthew Velten, "Presidential Power and Democratic Development in Post-Communist Politics", *Communist and Post-Communist Studies*, Cilt 31, No 3, 1998.
- Kagan, Robert, *The Return of History and the End of Dreams*, Alfred A. Knopf, 2008.
- Kagan, Donald *Pericles of Athens and the Birth of Democracy*, New York, The Free Press, 1991.
- Kalaycıoğlu, Ersin, "Türkiye'de Siyasal Kültür ve Demokrasi", Ergun Özbudun, Ersin Kalaycıoğlu ve Levent Köker (der.), *Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür*, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı, 1995, s. 43-69.
- Kaplan, Robert D., "The Coming Anarchy: How Scarcity, Crime, Overpopulation, Tribalism, and Disease are Rapidly Destroying the Social Fabric of Our Planet", *Atlantic Monthly*, Cilt 273, No 2, 1994, s. 44-76.
- Keulder, Christiaan ve Tania Wiese, "Democracy Without Democrats? Results From The 2003 Afrobarometer Survey In Namibia", *Afrobarometer Papers*, Working Paper No 47, 2005, s. 1-39.
- Kohli, Atul, "Introduction", Atul Kohli (der.), *The Success of Indian Democracy*, UK, Cambridge University Press, 2001, s. 1-19.
- Köker, Levent "Kimlik Meşruluk ve Demokrasi: Türkiye'de Yeni Muhafazakâr Kültür Politikasının Eleştirisi", Ergun Özbudun, Ersin Kalaycıoğlu ve Levent Köker (der.), *Türkiye'de Demokratik Siyasal Kültür*, Ankara, Türk Demokrasi Vakfı, 1995, s. 71-89.
- Landman, Todd, *Issues and Methods in Comparative Politics: An Introduction*, London, Routledge, 2003.
- Laurens, Peter G. "Review of Contemporary Turkish Politics: Challenges to Democratic Consolidation by Ergun Özbudun", *Journal of International Affairs*, 2000, Cilt 54, No 1, s.322-323.
- Lee, Sangmook, "Democratic Transition and the Consolidation of Democracy in South Korea", *Taiwan Journal of Democracy*, Cilt 3, No 1, 2007, s. 99-125.
- Lijphart, Arend, "Constitutional Design for Divided Societies", *Journal of Democracy*, Cilt 15, No 2, 2004, s. 96-109.
- Linz, Juan ve Arturo Valenzuela, *The Failure of Presidential Democracy*, Baltimore, Johns Hopkins University, 1994.
- Linz, Juan, "The Perils of Presidentialism", *Journal of Democracy*, Cilt 1, 1990, s. 51-69.
- Liotta, Peter H. ve James F. Miskel, "Dangerous Democracy? American Internationalism and the Greater Near East", *Orbis*, Cilt 48, No 3, 2004, s. 437-449.
- Lipset, Seymour Martin, "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy", *The American Political Science Review*, Cilt 53, No 1, 1959, s. 69-105.
- Lipson, Leslie, *Politika Biliminin Temel Sorunları*, çev. Tunçer Karamustafaoğlu, Ankara, A.Ü.H.F. Yayınları, 1978.
- Mainwaring, Scott, "Presidentialism, Multipartyism and Democracy: The Difficult Combination", *Comparative Political Studies*, Cilt 26, No 2, 1993, s. 198-228.
- McFaul, Michael, "The Fourth Wave of Democracy and Dictatorship: Noncooperative Transitions in the Postcommunist World", *World Politics*, Cilt 54, No 2, 2002, s. 212-244.
- Montinola, G.R ve Jackman, R.W. "Sources of Corruption: A Cross-National Study", *British Journal of Political Science*, Cilt 32, 2002, s. 147-170.
- Moore, Barrington, *Social Origins of Dictatorship and Democracy: Lord and Peasant in the Making of the Modern World*, Beacon Press, Boston, 1966.
- Mousseau, Michael, "Market Prosperity, Democratic Consolidation, and Democratic Peace", *Journal of Conflict Resolution*, Cilt 44, No 4, 2000, s. 472-507.
- Muhlberger, Steve, "Chronology of Modern Democracy Five Different Views", <http://www.nipissingu.ca/departement/history/MUHLBERGER/histdem/chronpag.htm>, (Erişim Tarihi 25 Aralık 2009).

- North, Douglas C., *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge, Cambridge University Press, 1990.
- Norris, Pippa, *Driving Democracy: Do Power-Sharing Institutions Work?*, Cambridge University Press, New York, 2008.
- Norris, Pippa "Stable democracy and good governance in divided societies: Do power-sharing institutions work?", *KSG Working Paper*, No. RWP05-014, 2005.
- Norris, Pippa, "Introduction: The Growth of Critical Citizens?", Pippa Norris (der.), *Critical Citizens: Global Support for Democratic Governance*, Oxford, Oxford University Press, 1999, s. 3-25.
- O'Donnell, Guillermo ve Philippe Schmitter, *Transitions From Authoritarian Rule: Tentative Conclusion about Uncertain Democracies*, Baltimore, The Johns Hopkins University Press, 1986.
- O'Donnell, Guillermo "Delegative Democracy," *Journal of Democracy*, Cilt 5, No 1, 1994, s. 55-69.
- O'Donnell, Guillermo, "Transitions, Continuities, and Paradoxes", Scott Mainwaring, Guillermo O'Donnell ve J. Samuel Valenzuela (der.), *Issues in Democratic Consolidation: The New South American Democracies in Comparative Perspective*, Notre Dame, University of Notre Dame Press, 1992, s. 17-56.
- O'Donnell, Guillermo, "Illusions about Consolidation", *Journal of Democracy*, Cilt 7, No 2, 1996, s. 34-51.
- O'Neil, Patrick H., *Essentials of Comparative Politics*, W.W. Norton and Company, New York, 2010.
- Oneal, John R. ve Bruce Russett, "The Kantian Peace: The Pacific Benefits of Democracy, Interdependence, and International Organizations", *World Politics*, Cilt 52, No 1, 1999, s. 1-37.
- Özbudun, Ergun, "Turkey: How Far from Consolidation?", *Journal of Democracy*, Cilt 7, No 3, 1996, s. 123-138.
- Pevehouse, Jon C., "With a Little Help from My Friends? Regional Organizations and the Consolidation of Democracy", *American Journal of Political Science*, Cilt 46, No 3, 2002, s. 611-626.
- Power, Timothy ve Mark Gasiorowski, "Institutional Design and Democratic Consolidation in the Third World", *Comparative Political Studies*, Cilt 30, No 2, 1997, s. 123-155.
- Pravda, Alex ve Jan Zielonka, *Democratic Consolidation in Eastern Europe Volume 2: International and Transnational Factors*, Oxford University Press, 2001.
- Pretorius, Joeliën, "The Need for Post-Third Wave Conservations", Joeliën Pretorius (der.), *African Politics: Beyond the Third Wave of Democratization*, Cape Town, South Africa, Juta, 2008, s. 1-8.
- Pridham, Geoffrey, *The Dynamics of Democratization: A Comparative Approach*, Continuum, London, 2000.
- Przeworski, Adam, *Democracy and the Market: Political and Economic Reforms in Eastern Europe and Latin America*, Cambridge University Press, New York, 1991.
- Przeworski, Adam, "Democracy as a contingent outcome of conflicts", Jon Elster ve Rune Slagstad (der.), *Constitutionalism and Democracy*. Cambridge, Cambridge University Press, 1988, s. 59-80.
- Przeworski, Adam, "What Makes Democracy Endure?", *Journal of Democracy*, Cilt 7, No 1, 1996, s. 39-55.
- Puhle, Hans-Jürgen, "Democratic Consolidation and "Defective Democracies", *Estudio/Working Paper 47/2005*, Conferencia impartida en la UAM, 13 Mayıs 2005, s. 1-20.
- Putnam, Robert D., *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton, 1992.
- Putnam, Robert D., "Diplomacy and Domestic Politics: The Logic of Two-Level-Games", *International Organization*, Cilt 42, No 3, 1988, s. 427-461.
- Robinson, James A., "Economic Development and Democracy", *Annual Review of Political Science*, Cilt 9, 2006, s. 503-527.
- Ray, James Lee, "Does Democracy Cause Peace?", *Annual Review of Political Science*, Cilt 1, 1998, s. 27-46.
- Robinson, Eric W., *The First Democracies: Early Popular Government Outside Athens*, Historia Einzelschriften 107, Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 1997.
- Rose, Richard, William Mishler ve Christian Haerpfer, *Democracy and Its Alternatives: Understanding Post-Communist Societies*, Baltimore, MD, Johns Hopkins Press, 1998.
- Rose, Richard ve Doh Chull Shin, "Democratization Backwards: The Problem of Third Wave Democracies", *British Journal of Political Science*, Cilt 31, No 2, 2001, s. 331-354.
- Rueschemeyer, Dietrich, Evelyn H. Stephens ve John D. Stephens, *Capitalist Development and Democracy*. University of Chicago Press, Chicago, 1992.

- Rustow, Dankwart A., "Transitions to Democracy: Toward a Dynamic Model", *Comparative Politics*, Cilt 2, No 3, 1970, s.358-361.
- Saatcioglu, Beken, "EU-Induced Democratization? The Case of Turkey on the Road to Membership", *Paper presented at the annual meeting of the The Midwest Political Science Association, Chicago, Illinois, 7 Nisan 2005.*
- Sangmook, Lee, "Democratic Transition and the Consolidation of Democracy in South Korea", *Taiwan Journal of Democracy*, Cilt 3, No 1, 2007, s. 99-125.
- Sarsfield, Rodolfo ve Fabián Echegaray, "Looking Behind The Window: Measuring Instrumental And Normative Reasoning In Support For Democracy", *Afrobarometer Working Papers*, No 97, 2008, s.1-21.
- Schedler, Andreas, "Measuring Democratic Consolidation", *Studies in Comparative International Development*, Cilt 36, No 1, 2001, s. 66-92.
- Schedler, Andreas, "What is Democratic Consolidation?", *Journal of Democracy*, Cilt 9, No 2, 1998, 91-107.
- Schimmelfennig, Frank ve Ulrich Sedelmeier, "Governance by Conditionality: EU Rule Transfer to the Candidate Countries of Central and Eastern Europe", *Journal of European Public Policy*, Cilt 11, No 4, 2004, s. 669-687.
- Schimmelfennig, Frank, Engert Stefan ve Knobel Heiko, "Costs, Commitments, and Compliance: The Impact of EU Democratic Conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey", *Journal of Common Market Studies*, Cilt 41, No 3, 2003, s. 495-518.
- Schmidt, Manfred G., *Demokrasi Kuramlarına Giriş*, M. Emin Göktaş (çev.), Ankara, Vadi Yayınları, 2002.
- Schmitter, Philippe ve Karl Terry, "What Democracy Is...And Is Not", *Journal of Democracy*, Cilt 2, No 3, 1991, s. 75-88.
- Schmitter, Philippe, "Transitology: The Science or the Art of Democratization?", Joseph S. Tulchin ve Bernice Romero (der.), *The Consolidation of Democracy in Latin America*, Boulder ve London, Lynne Rienner, 1995, s. 11-41.
- Sen, Amartya, "Democracy as a Universal Value", *Journal of Democracy*, Cilt 10, No 3, 1999, s. 3-17.
- Shapiro, Ian, *The State of Democratic Theory*, Princeton NJ, Princeton University Press, 2003.
- Shin, Doh Chull ve Rollin F. Tusalem, "The Cultural and Institutional Dynamics of Global Democratization", *Taiwan Journal of Democracy*, Cilt 3, No 1, 2007, s. 1-22.
- Shugart, Matthew S. ve John M. Carey, *Presidents and Assemblies: Constitutional Design and Electoral Dynamics*, Cambridge, Cambridge University Press, 1992.
- Smith, Karen E., "Western Actors and the Promotion of Democracy", Alex Pravda ve Jan Zielonka (der.), *Democratic Consolidation in Eastern Europe*, Volume 2: International and Transnational Factors, Oxford University Press, 2001, s. 31-57.
- Stepan, Alfred ve Cindy Skach, "Constitutional Frameworks and Democratic Consolidation: Parliamentarism versus Presidentialism", *World Politics*, Cilt 46, No 1, 1993, s. 1-22.
- Şahin, Bican, "Liberal Demokrasi'nin Temelleri", Bican Şahin (der.), *Demokrasi Teorisinde Güncel Tartışmalar*, Ankara, Orion Kitabevi, 2008, s. 1-33.
- Tilly, Charles, *Democracy*, Cambridge, Cambridge University Press, 2002.
- Urbunati, Nadia, *Representative Democracy: Principles & Genealogy*, Chicago, The University of Chicago Press, 2006.
- Usul, Ali Resul, "Demokratikleşme Çalışmalarının Serüveni: Endişe, Coşku ve Kötümserlik", Serap Yazıcı, Kemal Gözler, Fuat Keyman (eds), *Prof. Dr. Ergun Özbudun'a Armağan – Essays in Honor of Ergun Özbudun- Vol. I*, Siyaset Bilimi/Political Science, Yetkin Basımevi, Ankara 2008, s.477-495.
- Waterbury, John, "Democracy without Democrats?: the potential for political liberalization in the Middle East", Ghas-san Salame (der.), *Democracy without Democrats? The Renewal of Politics in the Muslim World*, London, I. B. Taurus, 1994, s.23-47.
- Welzel, Christian ve Hans-dieter Klingemann, "Understanding Democratic Congruence: A Demand-Supply Perspective", *Center for the Study of Democracy*, UC Irvine, 2007, <http://www.escholarship.org/uc/item/3nb7x3qs>, (Erişim Tarihi 19 Mayıs 2010).
- Wiarda, Howard J., "Is Comparative Politics Dead? Rethinking the Field in the Post-Cold War Era", *Third World Quarterly*, Cilt 19, No 5, 1998, s. 935-949.
- Wiarda, Howard, *Introduction to Comparative Politics: Concepts and Processes*, Wadsworth Publishing, Belmont, 1993.
- Zakaria, Fareed, "The Rise of Illiberal Democracy", *Foreign Affairs*, Cilt 76, No 6, 1997, s. 22-43.

Summary

Democracy has been a controversial political concept since the period of Ancient Greece. There are various views of what true democracy should be like, stemming from political philosophers such as Jean Jacques Rousseau, Alexis de Tocqueville and many more. Following the English, American, and French revolutions, the idea of democracy went from being an abstract notion to being a reality implemented by concrete regimes. It is commonly believed that democracy gained its true form in the 18th century, yet it would not be wrong to argue that maturation of democracy took centuries. During the 19th and 20th centuries the scope of citizenship broadened and democracy diffused across the globe. However the global journey of democracy was far from immune to the occasional setbacks and was full of ups and downs. As Huntington put forth, the spread of democracy was realized through “democratic waves” followed by “reverse waves”. In other words, democratization has never become a linear process but one with advancements and regressions coming one after another through history.

Following the Second World War, democracy and democratization has become one of the pivotal issues in comparative politics - especially in political development literature. That literature at the same time provided a road map for many developing nations as a part and parcel of their modernization process. It is hard to argue that there is a consensus over the definition and measurement of democracy, moreover the scope and the limits of an ideal democracy are still debated. Some normative democracy theorists, including the advocates of “consensus”, “dialogic” and “radical” theories, do not hesitate to critique liberal democracy because of its numerous deficiencies.

Today, democracy is assumed to be an ideal principle for many in academic circles. However, democracy and democratization was not only embraced as an academic topic but was also utilized by political figures particularly in American foreign policy. It has been widely accepted that political regimes have a certain influence on various issues including the establishment of international peace to the economic growth. In this sense, for many, democracy is thought of as an antidote for multiple problems. With “the third wave of democracy” starting at the mid 1970’s, many countries from different regions of the world transitioned to democracy. The collapse of the Soviet Union and globalization further raised the hopes about the global victory of democracy in both political circles and academia. Despite the optimism about the global diffusion of democracy in the post Cold War period and the impact of globalization as the conveyor of democracy; numerous countries which finalized their democratic transition are far away from being consolidated democracies due to their fragilities and deficiencies. Unlike their counterparts in Western Europe and the North America, many third wave democracies are not mature or stable enough to be considered consolidated. These regimes, which cannot be classified as full-fledged autocracies but fall far short of the standard definition of liberal democracy, have been occupying the agenda of democracy theorists. Those regimes stuck in an area between black and white zones have been labeled many names including “delegative democracies”, “hybrid regimes”, “illiberal democracies” or “tutelary democracies” according to different criteria constituted by different theorists. After the 1990’s these debates, focusing on democratic consolidation, overshadowed the debates on democratic transition.

In this study, after touching upon some key themes in the literatures of democracy and democratic consolidation, we have drawn from three macro theories frequently emphasized in the literature to enlighten the conditions of democratic consolidation: Institutional theories, socio-economic theories and cultural approaches. While institutional theories deal with the constitutional features of the state and diverse forms of political institutions, socio-economic theories underline the deep patterns underpinning the economic structure such as the level of economic development and state-market relations. Studies on culture, on the other hand, focus on political culture of society and popular attitudes towards democracy deemed as factors directly linked with the consolidation of democracy. In addition, international factors, which have become more and more noticeable, are included in this analysis as a fourth variable. Since democracy has become a global norm, many nation states of the world, willingly or unwillingly, conform to this global norm. The purpose of this study is to review the recent theoretical literature on democratic consolidation within the framework of comparative politics and the literature on political development. However, it is crucial to probe deeper into this abstract theoretical framework. Thus, further case studies are necessary to test the validity of the aforementioned four macro theories and to suggest more convenient theoretical frameworks for future studies.